

891.99.09

12-62

6 NOV 2011

Ա. ԳՐԽՈՒՆ Լ. Ժ. Կ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆԻՍՏՐԱՏՈՐԱՏԻ
Ի Ն Ս Տ Ի Տ ՈՒ Տ

891.99-09

ԳՈՒՐԳԵՆ ԱՆՏՈՆՅԱՆ

ԱՐԵՎՄՏԱՀԱՅ
ՌԵԱԼԻՍՏԱԿԱՆ
Ա Ր Ջ Ա Կ Ը

(Ձեռագրի իրավունքով)

ГОСУДАРСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА СССР
7231 3

891.99.09
Ա-62

Հրատարակություն Ա. Գրեխուն Լուսավորման
Բազու 1939

ԱՐԵՄՏԱՅԱՅ ՌԵԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԱՐՁԱԿԸ

Արևմտահայ գրականության մեջ ռեալիստական ուղղությունը սկզբնավորվում է 19-րդ դարի 90-ական թվականների սկզբում: Դա այն շրջանն էր, յերբ Տաճկաստանում դեռ ուժեղ էլին ֆեոդալական հարաբերությունները: Չնայած նրան, վոր կապիտալիզմն արդեն գոյություն ուներ արևմտահայ իրականության մեջ, բայց և այնպես պետական կառուցվածքը մնում էր նախկինը: Բռնակալական պետական սխտեմի բազան հանդիսանում էր ֆեոդալական կալվածատիրական դասակարգը, վորի հետ դաշնակցած էր խոշոր առևտրական բուրժուազիան: Վերջինս թեպետ իշխող էր եկոնոմիկայի մեջ, բայց դեռ իր ձեռքն ամբողջապես չէր վերցրել պետական կառավարման մեքենան: Տաճկահայ հասարակական կյանքը ֆոկլորի պես իր մեջ արտացոլում էր Կոստանդնուպոլիսը: Կ. Պոլիսը լինելով չերկրի մայրաքաղաքը, հանդիսանում էր նաև կուլտուրական կենտրոն: Դասակարգային հակամարտությունները և հակասություններն այդ խոշոր քաղաքում յերևան էլին դալիս ավելի ուրիշ ձևով: Ուշագրություն արժանի յե Կ. Պոլիսը նաև նրանով, վոր արևմտահայ համարյա բոլոր գրողներն իրենց ստեղծագործության մեծ մասի թեմատիկան վերցրել են Կ. Պոլիսի և նրա արվարձանների կյանքից: Արևմտահայ վողջ սոցիալական-կուլտուրական և հոգևոր կյանքը նույնպես կենտրոնացած էր Կ. Պոլիսում: Այդտեղ էր գտնվում հայ հասարակական կյանքի բարձրագույն հիմնարկներից մեկը՝ պատրիարքարանը, վորը հանդիսանում էր հայ հասարակական կյանքի տնորենը:

Պատրիարքարանն էր, վոր իր դիստանցիաներով (չերեցփոխական ժողով և այլն) ղեկավարում էր հայկական կյանքը՝ կուլտուրան, դպրոցական շինարարությունը, լուծում էր ընտանեկան վեճերը և այլ բազմաթիվ խնդիրներ: Քաղաքականության մեջ պետականության դաշնակիցն էր և ժողովրդի շահագործման հիմնական ինստիտուտներից մեկը: Պատրիարքարանի սոցիալական բազան

հանդիսանում էր ամիրայությունը: Ամիրայությունը—դա այն դասն էր, վորից առաջ էր գալիս ոսմանյան կառավարութեան ծառայողները գլխավոր մասը: Պետական կապալաները, կաշառակերությունը, իր դիրքից ոգտվելը կազմում էր այդ խավի հարստութեան հիմքը:

Լինելով մեծ սեղանավորներ, թաղականներ և այլ պաշտոնների մեջ, ծայր աստիճան շահագործում էր քաղաքի արհեստավորութեանը, մանր բուրժուական շերտերին, այսպես կոչված «եսնաֆ» խավին: Ամիրայութեանն, ինչպես հայտնի չէ, անխնա ծաղրել և «եսնաֆի» պաշտպան Հակոբ Պարոնյանը:

Ամիրայութեան կապը պետականութեան հետ չափազանց սերտ է չեղել: Նրանցից մի քանիսը հասել էին ամենաբարձր պաշտոնների՝ տաճիկ կառավարութեան կոնսուլ ուրիշ յերկրներում, կամ մինիստր: Արևմտահայ գրողների մոտ կարելի չէ հանդիպել այնպիսի դիտողութուններին, չերբ ամիրաներն ամենասերտ գործակցութեան մեջ էին փաշաների և այլ բարձրաստիճան պաշտոնյաների հետ: Այդ մասին ունեն մի շարք ակնարկներ Պարոնյանը, Գր. Զոհրապը և ուրիշները: Հայ հասարակական կյանքում շահագործող և տիրապետող խավերն էին՝ ամիրայությունը, բարձր հոգևորականութունը և առևտրական բուրժուազիան: Թե իրենից ինչ էր ներկայացնում ամիրայությունը, կարելի չէ բերել Սարուխանի հետևյալ տողերը. — «Ժթ դարի առաջին կեսին Կ. Պոլսի հայերի ազգային, հասարակական և մասամբ նաև կրոնական գործերի վրա իշխում էր ամիրայական դասակարգը, վորը բաղկացած էր սեղանավորներից, մեծ վաճառականներից և պետական պաշտոնյաներից: Նրանք էին վորոշում վոչ միայն ժողովրդի, այլ նույնիսկ պատրիարքարանի ձևկատարները: Իսկ ժողովուրդն ամիրաների հյուս կամակատարն էր և միշտ խոնարհվում էր նրանց անձնական հեղինակութեան և տնտեսական ուժի առաջ»: (Սարուխան. — Ոսմանյան հայերի ազգային սահմանադրութունը, տես «Արոր» ամսագիրը, 1910 թ. էջ 68):

Յեվ այդ հյուս խավը՝ «եսնաֆ» դասակարգը չերեքնի բռնկվում էր ամիրայութեան դեմ:

Դարձյալ նույն Սարուխանը տալիս է հետևյալ փաստը. — «1838 թ. ամիրաների և սուլթանի դեմ կազմվեց եսնաֆից ահազինյցույց, բանտարկյալներին ազատեցին»: (Նույն տեղը, էջ 69):

Մյուս կողմից զարգացել էր հայկական խոշոր առևտրական բուրժուազիան, իսկ հետագայում ֆինանսական կապիտալը, պարզիտ՝ այսպես կոչված ռանտե բուրժուազիան: Կապիտալի

նախնական կուտակման պրոցեսում և առևտրական բուրժուազիայի հետագա հեգեմոն դիրքով դասակարգային շերտավորումը գյուղում ավելի չէ ուժեղանում: Առաջ է գալիս գյուղացիների պառակների զարգացում, վորոնք մի կտոր հացի համար թողնում էին գյուղը և վորպես մշակներ գալիս Պոլսի աշխատանք գտնելու: Շահագործումը հասնում է ծայր աստիճանի, գյուղն սկսում է քայքայվել (հայ գրականութեան մեջ դրա մասին շատ է գրված. բավական է հիշել Գր. Զոհրապի, Վ. Փափագյանի և ուրիշների գործերը):

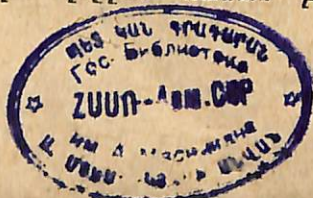
Առևտրական բուրժուազիայի հարվածների տակ քայքայվում էր նաև Պոլսի մանր բուրժուազիան, «եսնաֆ» խափն, այն է՝ քաղաքի արհեստավորութունը և քաղաքային մանր բուրժուական ինտելիգենցիան: Առևտրական բուրժուազիան գրավելով տիրապետող դիրք է կոնսոլիդացի բնագավառում, միաժամանակ պահանջ էր առաջադրում վերափոխել պետական սխեման:

Լինելով դաշնակից ոսմանյան կառավարութեան հետ, պետութունն ընդառաջեց բուրժուազիային: Հետևանքը լինում է այն, վոր 1856 թ. կազմվում է Փարիզի դաշնագիրը՝ «թանգիմաթը», ըստ վորում քրիստոնյաներին տրվում են վորոշ բարենորոգումներ, իսկ 1860 թ. դուկտոր Ռոտինյանի ղեկավարութեամբ կազմվում է «Ազգային սահմանադրութունը», վորը Բ. Դաւան կողմից հաստատվում է 1863 թ: Այդ բարենորոգումները ժողովրդին վոչինչ չտվին և «եսնաֆի» պաշպան Հ. Պարոնյանը, ինչպես դիտենք, սուր կերպով ծաղրել է վերոհիշյալ ռեֆորմները: Այդ սահմանադրութունից ոգտվեցին տիրող խավերը, առաջին հերթին առևտրական բուրժուազիան:

Բուրժուազիայի տնտեսական տիրապետութեամբ ստեղծվել էին համապատասխան հասարակական ինստիտուտներ: Ստեղծվել էին նոր կենցաղ, մարդկանց նոր տիպեր, բուրժուական ընտանիք և ինտելիգենցիա: Այդ ամենը հարկավոր էր վերարտադրել գրականութեան մեջ: Ռոմանտիզմին այդ ուժերից վեր էր, նա չէր կարող կատարել հասարակական այդ պատվերը, նա արդեն իր դերը կատարել էր:

Անցյալ դարի 70—80 թ.թ. գրականութեան մեջ տիրապետող ուղղութունը ռոմանտիզմն էր արձակի մեջ՝ Ծերենց, Ս. Տյուսաբ, պոեզիայի մեջ Ալիշան, Պեշիքթաշյան և ուրիշները:

Հասարակական նոր պահանջները կարող էր բավարարել միայն ռեալիզմը:



Արևմտահայ ռեալիզմը գերազանցորեն առևտրական բուրժու-
ազիայի գրական ուղղութիւնն դարձաւ: Առաջ չեկան մի շարք
գրողներ, ռեալիստ նովելիստներ, այն է՝ Արփիար Արփիարյան,
Գրիգոր Զոհրապ, Տիգրան Կամարական և Զիֆթե-Սարաֆ: Ռո-
մանտիզմին հաջորդում է ռեալիզմը: Այդ նույն յերևույթն, ինչ-
պես գիտենք, յեղել է նաև արևելահայ գրականութան մեջ.
Բաֆթու և Պատկանյանի ռոմանտիզմին հաջորդեց Շիրվանզա-
դեյի և Նար-Դոսի ռեալիզմը:

Նովելիստական գրականութան մեջ ռեալիզմի սկզբնավորողը
հանդիսանում է Արփիար Արփիարյանը:

ԱՐՓԻԱՐ ԱՐՓԻԱՐՅԱՆ

Արփիարյանը բազմակողմանի գործիչ է յեղել: Նա և՛ հրապա-
րակախոս էր, և՛ քաղաքական գործիչ, և՛ միևնույն ժամանակ
զեղարվեստագետ:

Այստեղ մեր նպատակը չէ խոսել Արփիարյանի մասին ընդ-
հանրապես, այստեղ հիմնական խնդիրն Արփիարյանի գրական
գեմքի պարզելն է:

Բայց նախ քան այդ, անհրաժեշտ է մի քանի խոսքով կանգ
առնել Արփիարյանի վրա, վորպես հասարակական և քաղաքա-
կան գործիչ: Արփիարյանը գրական ասպարեզ է իջնում 1870
թվականներին վորպես հրապարակախոս և հասարակական գործիչ:
Յեղել է բազմաթիվ թերթերի և ամսագրերի խմբագիր: Իր բազ-
մաթիվ հոդվածներում նա շոշափում էր այն ժամանակվա հուզող
խնդիրները, կազմակերպում էր մարզկանց մտքերը, մի խոսքով
հանդիսացել է արևմտահայ բուրժուազիայի առաջնորդներից
մեկը: Արփիարյանը հանդիսացել է հնչակյան կուսակցության
ակնառու ներկայացուցիչներից մեկը և յեղել է առևտրական
բուրժուազիայի իդեոլոգ:

Յեղել է Պոլսի մի շարք թերթերի խմբագիր: Յերկար տա-
րիներ խմբագրել է «Մասիս» թերթը (պատրիարքարանի որդանը),
«Արևելք» թերթի խմբագիր, «Հայրենիք»-ի աշխատակից: Արփի-
արյանը խմբագրել է «Նոր Կյանք» ամսագիրը, 1905 թ. յեղել է
«Լուսաբեր»-ի խմբագիր Կահիրեյում հանդիսացել է «Շիրակ»-ի
վոդին, Լոնդոնում յեղած ժամանակ հրատարակեց «Նոր Կյանք»,
«Մարտ», «Հայ հանդես» թերթերը: Վորպես խմբագիր նա իր
թերթերում տեղ է տվել և առաջ է քաշել հեղափա մի շարք
գրողների, ինչպիսիքն են՝ Գր. Զոհրապը, Տ. Կամարականը և
ուրիշները:

Արփիարյանի բազմաթիվ հոդվածները ցրված են տարբեր
թերթերում, իսկ առանձին գրքով լույս չեն տեսել: «Արևմտահայ
հայոց արդի գրականութունը» խորագիրը կրող հոդվածի մեջ
Արփիարյանն այդ խնդրին հետևյալ բացատրութունն է տալիս.
«Գառութ գարու մը ժամանակամիջոցին գիրքը Պոլսու մտավորա-
կան հրապարակեն հետզհետե նահանջելով, հիմակ գրեթե անե-
րևույթացյալ մըն է: Գրողները իրենց ապաստարանը որաթեր-
թին և պարբերականին մեջ փնտրեցին: Ասոնք ալ թեև բազմա-
կաշկանդ պրկյալներ են, բայց աճապարար հնարամտությամբ կը
հաջողեն շարժման քիչ թե շատ դյուրութուններ ձեռք բերել,
վասնդի թյուրք կառավարության պաշտոնյաները կարող չեն
չափազանցորեն ուշադիր ըլլալ հրատարակությանց, վորոնք վո-
րոշյալ որեր և ժամեր պետք է վոր կանոնավորապես յերևին:
Մակայն գիրքն անբացատնյալ մըն է, զոր հարցաքննիչ դատա-
վորը կընայ ինչքան ասեն ուղե վար դնել ու յերկար բարակ
պրկատել»: («Բանբեր գրակ. և արվեստի». Պետերբուրգ, Ա. գիրք,
1903 թ. էջ 175):

Արփիարյանի գեղարվեստական յերկերի մեծ մասը լույս են
տեսել Ռուսաստանում:

Իր ազգային քաղաքական գործունեւության համար 1890 թ.
ձերբակալվում է կառավարության կողմից, սակայն շուտով
ազատվում է, վորից հետո «Արևելք»-ի մեջ գրում է «մեղայա-
գիր մը»: Այդ առիթ տվեց դաշնակցությանը մեղադրելու Արփի-
արյանին իր դադափարների դավաճանության մեջ: Մի քանի
անգամ կազմակերպվում է նրա դեմ տեռոր և վերջապես դաշնակ-
ներին հաջողվում է 1908 թ. սպանել Արփիարյանին Կահիրե
քաղաքում:

Այս սպանութիւնն իրավունք չի տալիս մեզ ասելու, թե
Արփիարյանը չի հանդիսացել մարտախան բուրժուազիայի գաղա-
փարախոսը: Արփիարյանի և դաշնակցության միջև յեղած թշնա-
մանքը տակտիկական բնույթի չէր, իսկ Արփիարյանի վողջ
հասարակական և գրական գործունեւութիւնը ցույց է տալիս,
վոր նա յեղել է ազգայնական բուրժուազիայի արտահայտիչը:
Այդ յերևում է թեկուզ նրանից, կոր Արփիարյանը հանդիսացել
է «Մշակ» թերթի ամենատակտիվ գործիչներից մեկը և վայելում
էր Գր. Արծրունու հովանավորութիւնը: Արփիարյանի նովելա-
ների առաջին ժողովածուն նվիրված է ազգայնական բուրժուա-
զիայի հրապարակախոս Գր. Արծրունուն:

Արփիարյանը վորպես նովելիստ գրականության մեջ հանդես

յեկավ 90-ական թվականներին սկզբում: Նրա պատմվածքները «առաջին ժողովածուն «Նորավեպը» ընդհանուր խորագրի տակ լույս է տեսել 1885 թ., հետո գրում է «Խնդամուխիկ աղջիկը» վիպակը և վերջապես 1903 թ. լույս է տեսնում «Կարմիր ժամուց» վիպակը: 1885 թ. լույս տեսած «Նորավեպը» ժողովածուն հանդիսացավ Արփիարյանի առաջին գրական-գեղարվեստական լրերը: Մինչև այդ նա նովելներ էր գրել: Դա նրա առաջին ստեղծագործությունն է: Այդ ժողովածույի առթիվ Արփիարյանը գրում է. «Դու կը կարենաս սրտի վեպիկներ գրել, արի մեկ անգամ փորձիր», — ասել էր նրան տիկին Արծրունին: Յեւ Արփիարյանը ձեռնամուխ է լինում գրելու «սրտի վեպիկներ»:

«Նորավեպը» վերնագրի տակ վորպես յենթավերնագիր գրված է «Կյանքի պատկերներ»: Այդ վերջինը և այն, վոր նա պիտի գրեր «սրտի վեպիկներ», արդեն ցույց են տալիս, վոր Արփիարյանը պիտի գրեր ժամանակակից խնդիրների մասին՝ շոշափելով բուրժուական ընտանիքի, ամուսնություն և կնոջ դերի խնդիրները:

Ժամանակակից խնդիրների լուսաբանումը գրականություն մեջ, այն ել որաթերթերի միջոցով, պահանջում է գրվածքի համապատասխան ծավալ: Շատ հասկանալի է, վոր որաթերթին իր սուղ եջերով կարող էր տեղավորել փոքր գրվածքներ, քան թե լայնածավալ վեպ: Այդ ստեղծում է այն նախադրյալները, վոր արևմտահայ գրականության մեջ զարգանում է եպիկական տեսակի փոքր ժանրը՝ նովելան, վորն արևմտահայ գրականության մեջ կոչվում է նաև նորավեպ: Յեւ մինք տեսնում ենք, վոր արևմտահայ ռեալիստական գրականության մեջ գերազանցորեն զարգանում է նովելան, վորն իր գաղաթնակետին է հասնում Գր. Զոհրապի մոտ:

Արփիարյանն իր նովելաների ժողովածուով հանդիսացավ նովելայի հիմնադիրն արևմտահայ գրականության մեջ: «Նորավեպը» ժողովածույի մեջ ամփոփված են չորս նովելա՝ «Դատապարտյալը», «Յերգի մը գինը», «Կատակ մը» և «Ապուշը»:

Բոլոր նովելաներն ել շոշափում են համարյա թե նույն թեման՝ ընտանիքի, ամուսնության, կնոջ և դաստիարակության խնդիրները: Այդ նովելաներում Արփիարյանը դնում է կնոջ եմանսիպացիայի խնդիրը, նրա իրավունքների ճանաչման խնդիրը, սակայն Արփիարյանը կնոջ սոցիալական ազատագրության խնդիրը չի դնում, այլ պաշտպանում է միայն կնոջ ձևական իրավական ազատությունը: Այս խնդրում Արփիարյանն

ամբողջապես հետևել է Գր. Արծրունուն և բազմաթիվ խնդիրներում նրանք քայլում են համաքայլ: Արփիարյանի կապը Արծրունու հրապարակաստություն հետ անփետելի է: Նովելաների մեջ դնելով կնոջ ձևական ազատության խնդիրը, հեղինակն այդ լուծում է յեկնելով տարբեր տեսանկյուններից:

«Դատապարտյալը» նովելայի մեջ հիմնական թեման ապահագանի խնդիրն է, վորը հանդիսանում է կնոջ կաշկանդման միջոցներից մեկը: Ապահագանի խնդիրը վերոհիշյալ գործի հերոսուհի Սաթենիկին հասցնում է այն դրություն, վոր նա չի կարողանում միանգամայն ազատվել իր նախկին ամուսնուց, վորի հետ ամուսնացել է իր կամքից անկախ՝ փողի ուժի հետևանքով: Մյուս կողմից կապվելով իր սիրածի հետ՝ այդ կապը ստանում է վոչ որինավոր բնույթ, քանի վոր կենդանի է Սաթենիկի ամուսինը: Կինը լինելով հավիտենապես իր ամուսնու ստրուկը, ստեղծվում է վորդալի վիճակ Սաթենիկի համար: Նա յենթարկվում է պարսավանքի շրջապատի կողմից, բոլորը խորում են նրանից: Սաթենիկը չի կարողանում տանել այդ անպատվությունը և մեռնում է սրտի կսկծից: Յեկեղեցին մերժում է նրան թաղելուց: Շնորհիվ իր ռեալիստական մեթոդի Արփիարյանը կարողացել է ճիշտ կերպով նկատել կյանքի մի շարք կողմերը և պատկերել այդ կնոջ ստրկական վիճակը կապիտալիստական հասարակության մեջ, ամուսնության մեջ փողի հսկայական նշանակությունը և ամենակարող ուժը, բուրժուական հասարակության և եկեղեցու կեղծիքի ու կեղծ բարեպաշտության մերկացումը վերոհիշյալ նովելան գարձնում են Արփիարյանի հաջողված գործերից մեկը:

Կնոջ հասարակական ստրկությունը և բուրժուական ընտանիքի այլանդակությունը պատկերված է «Յերգի մը գինը» նովելայում: Դատապարտյալն ներհակությունն այստեղ ավելի տպավորիչ է: Աղքատ գրագիրը չի կարողանում ամուսնանալ իր սիրած Սոֆիկի հետ, վորովհետև չունի փող:

Սոֆիկն ամուսնանում է հայտնի հարուստ Հակոբիկ աղայի հետ: Հակոբիկ աղան տիրում է Սոֆիկին, վորովհետև ունի փող, ունի հարստություն: Նովելայի հանգուցը լուծվում է նրանով, վոր աղքատի կողքը դիակի հետ միասին հանդիպում է հարստի հարսանյաց կառքին, վորի մեջ բազմած են կյանքի ընտրյալները: Մի բևեռում աղքատություն ու մահ, մյուսում՝ հարստություն և կյանք:

Հաջորդ նովելայում, վորը կոչվում է «Կատակ մը», Արփիարյանը հաջողությամբ պատկերում է հարուստ ընտանիքի լերի-

տասարդ մարդու ապականությունը, վորն իր կրքերին դոհ ե գարձնում խեղճ ու աղքատ աղջկան: Համառոտ սյուսետն այս ե: Ձկնորս Նիկողոս աղայի ընտանիքը քայքայվում ե: Մեռնում են Նիկողոս աղայի կինը և տղան: Կենդանի յե մնում միայն իր թոռը՝ մի փոքրիկ աղջիկ: Մաքրիկը մի կտոր հաց վաստակելու համար գործի յե մտնում Գրիգոր եֆենդու տունը: Վերջինիս տղան՝ հարուստ և անհոգ Վահրամը խաբում ե Մաքրիկին, թե կամուսնանա նրա հետ և զրկում ե Մաքրիկին կուսությունից: Հետո լքում ե նրան և ամուսնանում մի հարուստ, ոժիտավոր որդի ունի հետ: Մաքրիկի դառն կշտամբանքին Վահրամը պատասխանում ե.—«Ե՛հ անոնք կատակ եյին, մենք անանկ կատակներ չատ կընենք, Մաքրիկս»: Աղջիկը չկարողանալով տանել այդ անպատվությունը, իրեն գցում ե ծովը:

Արփիարյանը հաջողությամբ կարողացել ե տալ հարուստ յերիտասարդի ցուփ կյանքը և բուրժուական ընտանիքի նեխվածությունը: Այդ նովելյան աչքի յե ընկնում դառն իրոնիայով՝ ուղղված հարուստ խավի դեմ: Արփիարյանի համակրանքն աղքատ Մաքրիկի կողմն ե: Սակայն Արփիարյանը զբաղից արմատական հետեւություններ չի անում, նա պահանջում ե միայն, վոր հարուստները մարդավայել վերաբերմունք ունենան դեպի աղքատ մարդիկ: Արփիարյանը յերևան ե գալիս սոսկ վորպես ռեֆորմատոր, վորպես բուրժուական բարոյախոս:

Վերջին նովելյան ե «Ապուշը»: Այստեղ հեղինակը պատկերում ե կնոջ վատ դաստիարակությունը և դրա հետևանքով ստեղծված չարաբաստիկ հետևանքները: Կենտրոնական տիպը Ֆորտյունենն ե. մի անմիտ, դուռ ու շվայտ կին: Նա ցանկանում ե անպայման ամուսնանալ հարուստ Սինայանց Մկրտչի հետ, սակայն նրան այդ չի հաջողվում և նա ստիպված ամուսնանում ե Լևոնի հետ, վորն ապրում ե իր համեստ աշխատանքով: Ամուսնությունից հետո Ֆորտյունենն սկսում ե դավաճանել իր ամուսնուն և հեշտանքի ժամեր ե անցկացնում Սինայանց Մկրտչի հետ: Այդ տեսնում ե Լևոնը և հուսահատությունից խելագարվում:

Ֆորտյունենն յերևան ե գալիս վորպես դատարկամիտ կին: Նա միայն յերազում ե ձոխ հագուստների և շքեղ կառքերի մասին: Ուրիշների մոտ իր հարազատ մորը չի ուզում ձանաչել, վորովհետև մայրը վատ ե հագնված: Այստեղ Արփիարյանը տալիս ե բուրժուական կնոջ բարքերի քայքայումը և դրա սոսկալի հետևանքները: Արփիարյանի վերոհիշյալ գործերը հանդիսանում են ռեալիստական նովելյաներ: Պատկերներն իրական են և համո-

զեցուցիչ: Նա կարողանում ե ստեղծել լարված սիտուացիաներ և հետաքրքիր հանգույցներ: Արփիարյանը հաջողությամբ կարողանում ե կիրառել կոնտրաստային տիպերը, վորի հետևանքով առավել տպավորիչ ե դառնում նովելյան: (Որինակ՝ «Յերազի մը գինը» նովելյան):

Ինչպես տեսանք, վերոհիշյալ նովելյաներում հիմնական թեման—դա բուրժուական ընտանիքի և կնոջ ձևական ազատագրման խնդրի պատկերն ե: Արփիարյանը սովորական տիպի բուրժուական բարոյախոս ե: Յեվ յեթե նա տալիս ե բուրժուական վերնախավի քննադատությունը, ապա այդ նա անում ե ուղղելու իմաստով: Արփիարյանի մոտ բացակայում ե բուրժուական հասարակության վոչնչացնող քննադատությունը, ընդհակառակը, «Կատակ մը» նովելյայում Վահրամի հայրը՝ Գրիգոր եֆենդին հարուստ ե, բարեբար, վողորմած և աստվածապաշտ: Վահրամի քույրը նույնպես բարի յե և ոգնում ե Մաքրիկին: Նույնպիսի համակրանքով ե խոսում Արփիարյանը Սինայանց հարուստ ընտանիքի մասին. նրանք նույնպես բարեբարներ են և ոգնում են աղքատներին («Ապուշը» նովելյան): Այս որինակները ցույց են տալիս, վոր Արփիարյանը չի ժխտում բուրժուական հասարակությունը, չարիքը տեսնում ե վոչ թե այդ հասարակության բնույթի մեջ, այլ այդ նա տեսնում ե անհատ վատ մարդկանց մեջ, վորոնց հարկավոր ե ուղղել և ուրիշ վոչինչ: Վերոհիշյալ նովելյաներում Արփիարյանը չի տալիս կնոջ անտեսական անկախության խնդրի լուծումը: Նույնպես չի լուծում կնոջ քաղաքական ազատության խնդիրը: Արփիարյանը պահանջում ե միայն, վոր կինն ազատ լինի իր ներքին խնդիրներում, այն ե՝ սիրո բնագավառում, այսինքն Արփիարյանը հանդիսացավ միայն բուրժուական կնոջ պահանջի արձանագրողը: Արփիարյանը լուծում ե միայն այն խնդիրները, վոր վաղուց լուծել ե յեվրոպական բուրժուազիան: Արփիարյանը կրկնել ե այն, ինչ վոր արձարծել ե արևելահայերի մեջ Գր. Արծրունու «Մշակ» թերթը: Գեղարվեստական արժեքի տեսակետից այդ նովելյաներն ունենալով մի շարք զրական կողմեր, ունեն նաև իրենց թերությունները: Այդ թերությունները հատկապես յերևան են գալիս հանգույցների լուծման մեջ:

Բոլոր դեպքերում հանգույցները համարյա նույն լուծումն ունեն, այն ե. տուժածները բոլորը մեռնում են. Սաթենիկը («Դատապարտյալը») մեռնում ե թոքախտից, Հրանտը («Յերազի մը գինը») նույնպես մեռնում ե թոքախտից, Մաքրիկը («Կատակ մը») ինքնասպան ե լինում, իսկ Լևոնը խելագարվում ե, այսինքն նույնպես մեռնում ե, բայց հոգեպես:

Նար-Դոսի հերոսներն էլ նույն վախճանն են ունենում: Բայց այդ յեղքը գեղարվեստականորեն պատճառաբանվում է և համոզեցուցիչ է Նար-Դոսի մոտ: Չնայած այդ հիմնական թերությանը՝ Արփիարյանի վերահիշյալ նովելները հաջողված գործեր են:

Այդ նովելներով նա ռեալիստական նովելայի հիմքը դրեց արևմտահայ գրականության մեջ: Դրված են Արփիարյանի լեզվին հատուկ հոմոթոպ և սեղմ՝ լակոնական վոճով:

Արփիարյանն իր այդ նովելներով ուժեղ ազդեցություն է թողել հետագա նովելիստների վրա: Այդ ազդեցությունը հատկապես յերևան է գալիս խոշորագույն նովելիստ Գր. Զոհրապի մոտ: Արփիարյանը գրել է նաև պատմվածքներ արհեստավորների կյանքից: Այդ բնույթի գործերից հատկապես արժեքավոր է «Խնդամուրիկ աղջիկը» պատմվածքը: Առաջին անգամ վորպես պատմվածք «Խնդամուրիկ աղջիկը» լույս է տեսնում «Մշակ» թերթում 1885 թվին: Հետագայում այդ գործը վերամշակվում է և 1904 թվին լույս է տեսնում վորպես վիպակ: Համառոտ բովանդակությունն այս է. Ղուկաս աղան տասը տարվա գրաշար է և ապրում է նյութական գրկանքների մեջ: Նա խնամում է իր չեղոր վորք աղջկան՝ Արմիկին, վորին հարկավոր է ամուսնացնել: Արմիկի ամուսնական ծախքերի համար նա դիմում է տպաբանատիրոջ ոգնություն, իսկ վերջինս Ղուկաս աղային հեռացնում է տպարանից, վորպես իր գործին չհամապատասխանող և աշխատանքի անընդունակ: Կարիքից ստիպված՝ նա սկսում է ծախսել չերկաթուղային այն արժեթղթերը, վոր ժառանգել էր Արմիկի հորից և վոր պիտի տրվեր փեսային վորպես ոժիտ: Այդ իմաստով է Արմիկի նշանածը՝ Արթակը և հրաժարվում է ամուսնությունից: Արմիկը չի կարողանում տանել այդ անպատվությունը և միշտ խնդամուրիկ աղջիկը դառնում է մտածկոտ և անընդհատ հյուժվում է: Վիպակի հերոսուհին ունենում է այն վախճանը, ինչ վախճան վոր ունեցել են նորավեպի հերոսուհիները, այսինքն մեռնում է թոքախտից: Այստեղ ևս հիմնականը կնոջ խնդիրն է, այստեղ ևս Արփիարյանը դնում է մաքուր, անկեղծ սիրո խնդիրը: Կյան սիրո, վորը հիմնված չլինի փողի վրա: Բայց այս վիպակը նովելաներից առավել ևս արժեքավոր է իր սոցիալական մի շարք խնդիրների ընդգրկումով: Առաջին անգամ արևմտահայ գրականության մեջ Արփիարյանն այսպես թե այնպես պատկերում է գրաշարների կյանքը, նրանց տնտեսական խախտում վիճակը: Ղուկաս աղան հին գրաշար է, բայց վերջը

մնում է անգործ: Այստեղ Արփիարյանը կարողացել է տեսնել և վերարտադրել բուրժուական հասարակության հիմնական չարիքներին մեկը՝ գործազրկությունը և դրա սոսկալի հետևանքներն արհեստավորության համար:

Ղուկաս աղան մնում է անգործ և փոխանակ չարիքի դեմ պայքերելու, իր վիշտը մոռանալու համար սկսում է խմել ողի: Կարիքը, Ղուկաս աղայի ծանր վիճակը հեղինակը կարողացել է նկարագրել մեծ հուզականությամբ: Արփիարյանի այս պատմվածքի մեջ ուժեղ են լիրիկական տարրերը: «Խնդամուրիկ աղջիկը» վիպակի մյուս արժանիքը կայանում է նրանում, վոր Արփիարյանը թեև թույլ, բայց տալիս է գրաշարների կազմակերպչածությունն անգործության դեմ պայքարելու համար: Նրանք ցանկանում են հիմնել գրաշարների ընկերություն և տպարան, հավաքում են փող իրենց անգործ ընկերոջ՝ Ղուկաս աղային ոգնելու համար:

Շահագործողների հանդեպ գրաշարները հյու և հնազանդ չեն, նրանք յեղնում են տարերային պայքարի:

Ֆեբրտասարդ գրաշար Արտաշեսը կապիտալիստների մասին ասում է. — «Կապիտալիստները գող են, մեր տառապանքների պատճառը կապիտալիստներն են և կապիտալը»: Արտաշեսը գրաշարների մեջ ցրում է ինչ վոր թուլցիկներ: Դրանց բովանդակությունը մնում է անհայտ, վորովհետև վիպակի մեջ այդ կողմը պատկերացում չի ստացել և այդտեղ վերջանում է վիպակը: Թեմատիկայի տեսակետից այդ գործն ավելի արժեքավոր է, քան թե Արփիարյանի նախորդ նովելները, սակայն վորպես գեղարվեստական գործ «Խնդամուրիկ աղջիկը» համեմատած նովելաների հետ ավելի թույլ է: Գործողություններն իրար հետ չեն կապակցված. կոմպոզիցիան հաճախ յերևան է գալիս վոչ միասնական և ամբողջական, օտացվում է այնպես, վոր այդ գործը յերկու տարբեր պատմվածքների տպավորություն է թողնում, վոր միացրել է մեխանիկորեն, առանց ներքին անհրաժեշտություն: Որինակ՝ Արմիկի և Սաթենիկի ինտրիգան առանձին պատմվածք է, իսկ Ղուկաս աղայի և իր գրաշար ընկերների գործն առանձին մաս է, վորն որդանապես չի շաղկապվում վիպակի առաջին մասի հետ: Այս գործն արժեքավոր է նրանով, վոր ցույց է տալիս Արփիարյանի աշխարհայացքի մեջ յեղած յերեմիա ռադիկալ կողմերը: Նա հանդիսացել է բուրժուազիայի դադափաբախտը, բայց շնորհիվ քննադատական բեալիզմին կարողացել է վորոշ գեպքերում ճիշտ կերպով դիտել կյանքը և տալ այդ իր գործերի մեջ:

Արփիարայանի հաջորդ գործը հանդիսանում է «Կարմիր ժամուց» վիպակը, վորի մեջ միանգամայն պարզ ձևով յերևան է գալիս Արփիարայանի բուրժուական ազգայնական գաղափարախոսությունը: Առաջին անգամ այդ վիպակը լույս է տեսել 1903 թ. «Բանբեր գրականության և արվեստի» մեջ:

«Կարմիր ժամուց» գործի մեջ Արփիարայանի նացիոնալիզմը յերևան է գալիս իր վողջ մերկուծյամբ: Այս գործը ցույց է տալիս, վոր Արփիարայանը հանդիսացել է բուրժուական լիբերալիզմի Գրիգոր Արծրունու հետևողական հետևորդն արևմտահայ գրականության մեջ: Վիպակի գլխավոր հերոսը տեր-Հուսիկն է, վորն առաջ կոչվելիս է յեղել Գաբրիել Փոքր հասակում դաստիարակվել է բողոքական վարժապետ Արշամի մոտ, վորը հանդիսանում էր ազգայնական շարժման կազմակերպիչներից մեկը: Տեր-Հուսիկը Տոմոզ գյուղում կազմակերպում է հայդուկային խումբ և յերիտասարդներին զինում է հրացաններով:

Ազգայնական շարժմանն ավելի մեծ ծավալ տալու համար տեր-Հուսիկը գալիս է Կ. Պոլիս և իր քարոզներով սերմանում է ազգային թշնամանք: Նրա հետ ընդհարվում է Թաղի մեծավորն՝ ամիրա Հայրապետ եֆենդին, վորը պահանջում էր տեր-Հուսիկից դադարեցնել այդ տեսակի քարոզները և լինել ավելի չափավոր:

Տեր-Հուսիկը շարունակում է իր քարոզները և վերջը ձերբակալվում է կառավարության կողմից:

Այս գրվածքը նացիոնալիստական գործ է: Արփիարայանը գրում է, վոր արևմտահայերի ծրագիրը պետք է հանդիսանա Բաֆֆու «Խենթը»: Տեր-Հուսիկն իր քարոզների մեջ առաջնորդվում է Բաֆֆու գաղափարներով: Արփիարայանի «Կարմիր ժամուցը» բաֆֆիական ազգայնական տենդենցով հորինված մի վիպակ է: Չափավոր Հայրապետ եֆենդին վերջում հրաժարվում է իր գաղափարներից և համբուրում է տեր-Հուսիկի աջը: Նվիրում է տեր-Հուսիկին մի քանի վոսկի և ասում. «Ժողովրդի համար վառող, հրացան դնե—աս կարմիր ժամուց է»: Յեվ այդպես հաղթանակում են տեր-Հուսիկի գաղափարները, այլ խոսքով ասած հաղթանակում են Բաֆֆու ազգայնական տենդենցները:

Սա չէ Արփիարայանի «Կարմիր ժամուց» գրվածքի իդեան:

Վերոհիշյալ գրվածքով Արփիարայանը նոր խոսք չասաց գրականության մեջ, այլ ամբողջապես և նույնությամբ կրկնել է Բաֆֆուն:

Արփիարայանի «Կարմիր ժամուց» գործը Բաֆֆու «Ջալալեդդին» գործի պատճենն է: Տեր-Հուսիկը պահանջում է, վոր յեկեղեցին ծառայի ազգայնականության շահերին, վոր յեկեղեցում խուսկ վառելու փոխարեն հարկավոր է պատրաստել հրանոթներ և վառող:

Դժվար չի նկատել, վոր տեր-Հուսիկը Բաֆֆու Դալի-Բաբայի յերկվորյակն է:

«Կարմիր ժամուցը» լինելով ազգայնական դրվածք, Բաֆֆու նման Արփիարայանն իրականությունը զոհել է իր գաղափարներին: Դրա հետևանքով Արփիարայանի այս գրվածքի մեջ ռեալիզմը չափազանց միակողմանի չէ և ճիշտ կերպով չի վերարտադրում իրերի դրությունը: Հետևելով Բաֆֆուն, Արփիարայանը ևս դնում է հայերի միասնության խնդրն առանց դասակարգային խտրության: Այդ միասնությունը պետք է կատարվի բուրժուազիայի հեգեմոնիայի տակ, վերջինիս տիրապետությունն ապահովելու համար: Արփիարայանը չի տեսնում նույն ազգի մեջ յեղած տարբեր դասակարգերի պայքարը: Հանուն նացիոնալիզմի Արփիարայանը զոհում է ճշմարտականությունը:

Յեթե 1885 թվին գրված «Խնդամուլիկ աղջիկ» վիպակի մեջ Արփիարայանը տեսնում էր դասակարգային հակամարտություն, հայ գրաշարի կեղեքումը հայ կապիտալիստի ձեռքով, ապա 1903 թ. գրված «Կարմիր ժամուց» գործում արդեն հրաժարվում է դրանից, փախչում է իր սեփական դասակարգին քննադատելուց:

Այս արդեն ցույց է տալիս Արփիարայանի ռեալիզմի անհետևողականությունը, նրա ռեալիստական մեթոդի խախուտ հիմքերը:

Վորպես ռեալիստական նովելլայի ներկայացուցիչ Արփիարայանից անհամեմատ ավելի բարձր է կանգնած արևմտահայ ռեալիստական արձակի մյուս խոշոր ներկայացուցիչը՝ Գրիգոր Զոհրապը:

2. ԳՐԻԳՈՐ ԶՈՀՐԱՊ

Արփիար Արփիարայանը խոսելով արևմտահայ գրականության մասին իր հոգվածներից մեկում գրում է. «Հայկական նոր գրականությունը չերկու գաղթավայրի մեջ ծնավ ու կբարգավաճի. Պոլիս և Իզմիր»: Գրականությունը զարգանալով Պոլսում և Իզմիրում, վորտեղ կենտրոնացած էր առևտրական բուրժուազիան, իր հերթին նպաստեց նովելլայի զարգացմանը:

Առևտրական բուրժուազիայի զարգացումով, արևմտահայ իրականութեան մեջ կատարվեցրն մեծ տեղաշարժեր: Կիսաֆեոդալական և նահապետական պարզ հարաբերությունները տեղի չեն տալիս կապիտալիզմին:

Կյանքն ավելի բարդանում և կտրատվում է բազմաթիվ մասնիկների, ստանում է բազմաթիվ յերանգավորումներ: Ստեղծվում են հասարակա՛ն բազմաթիվ նոր նորմաներ: Այդ ամենը ստեղծեց և կյանքի կոչեց հասարակական կյանքի զարգացումը: Նոր յերեմիայի մեջ առևտրական բուրժուազիայի առաջ հրամայաբար պահանջ են դնում ունենալ իր ոպերատիվ, ճկուն, բոլոր յերևույթներին անմիջապես արձագանքող գրականություն: Այդ պահանջն առաջին հերթին կարող եյին բավարարել փոքր պատմվածքները՝ նովելլաները, վորոնք իրենց ճկունությամբ և բազմաթիվ մանր յերևույթների, կյանքի բազմաթիվ և տարբեր տնկունների ընդգրկումով անհամեմատ մեծ ազավելություններ ունեն, քան, դիցուք, վեպը, վորը պահանջում է ավելի դանդաղ կոտուլություն, գրելու յերկար ժամանակ և ավելի քիչ և ոպերատիվ, քան թե նովելլան:

Այս հանգամանքը հանդիսացավ հիմնական պատճառներից մեկը, վորպեսզի արևմտահայ գրականության մեջ զարգանա նովելլան: Նովելլան դարձավ զարգացող առևտրական բուրժուազիայի շահերի ոպերատիվ արտահայտիչը գրականության մեջ:

Նոսելով 19-րդ դարի 30—40-ական թվականների նովելլայի զարգացման պատճառների մասին Ռուսաստանում, Բելինսկին իր «Ռուսական պատմվածքի և Գոգոլի պատմվածքների մասին» հոդվածում գրում է.—«Մենք գործարար մարդիկ ենք, մենք անընդհատ վորոնումների մեջ ենք, մենք մտահոգված ենք, մենք թանգ ենք դնահատում ժամանակը, մենք չունենք ժամանակ կարդալու մեծ և յերկար գրքեր,—մի խոսքով մեզ անհրաժեշտ է պատմվածք (նովելլա—Գ. Անտոնյան): Մեր ժամանակակից կյանքը չափազանց բազմազան է, բարդ է և կտրտված, մենք ցանկանում ենք, վոր նա արտացոլի պոեզիայի մեջ ինչպես հախճապակյա անոթի մեջ—միլիոն անգամ կրկնված, բայց հնարավոր ոբրազներով—և պահանջում ենք պատմվածք: Կան դեպքեր, կան հանգամանքներ, վորոնք այսպես կոչված չեյին բավականացնի զրամային կամ վեպին, բայց վորոնք խոր են, վորոնք մի ակնթարթում կենտրոնացնում են այնքան կյանք, վորքան չի կարելի սպասել նրան դարերի ընթացքում: Պատմվածքը բռնում է նրանց և պարփակում է իր նեղ շրջանակի մեջ: Նրա ձևը կա-

րող է իր մեջ տեղավորել ինչ վոր ուզեք. յեվ բարքերի թեթև ոչերկ, յեվ սարկաստիկ սուր ծաղր մարդկանց ու հասարակության վրա, յեվ հոգու խոր խորհրդավորություն, յեվ կրքերի դաժան խաղ: Կարճ և արագ, թեթև և խոր միասին վերցրած, նա թռչում է մի իրից մյուսը, կտրատում է կյանքը մասնիկների և պոկում է թերթիկներ այս կյանքի մեծ գրքից: Միացրեք այդ թերթիկները մի կազմի մեջ և կստացվի Ինչպիսի լայնածավալ գիրք, Ինչպիսի լայնածավալ վեպ... Վեպը և պատմվածքը եյուլթյամբ նույն տեսակի յեն, վորոնք յերևան են յեկել մեր գրականության մեջ վոր այնքան վորու և ընդորինակության հետեվանքով, վորքան պահանջի հետևանքով»:

Բելինսկու այս տողերը հնարավորություն են տալիս մեզ պարզելու նովելլայի զարգացման պատճառներն արևմտահայ գրականության մեջ:

Գրիգոր Զոհրապն արևմտահայ գրականության և ընդհանրապես հայ գրականության մեջ յերևան է գալիս, վորպես կլասիկ նովելլիստ: Գրական այդ ժանրը նա զարգացրեց և հասցրեց բարձր աստիճանի: Վորպես նովելլիստ Զոհրապը մնում է չգերադանցված հեղինակ:

Նա գրական ասպարեզ է իջել 19-րդ դարի 90-ական թվականների վերջին:

Զոհրապի առաջին նովելլան տպվել է 1888 թվին «Մասիս» թերթում և կոչվում է «Ներսես»: Նույն թվին, նույն թերթում տպվել են «Ալին» և մի շարք այլ նովելլաներ, իսկ 1890 թվին «Խարիսխ» և «Մեղա տեր» նովելլաները:

Գրիգոր Զոհրապի նովելլաները լույս են տեսել յերեք ժողովածույով. գրանք են՝ «Լուռ ցավեր», «Խղճմտանքի ձայներ» և «Կյանքը ինչպես վոր է», բոլորն էլ լույս են տեսել Պոլսում 1911 թվին: Այդ ժողովածուներից դուրս են մնացել մի շարք նովելլաներ, վորոնք իրենց սոցիալական և գեղարվեստական կողմով մի առանձին արժեք չեն ներկայացնում:

Մինչև նովելլաներ գրելը, Զոհրապը գրել է մի վիպակ, վորը նրա ստեղծագործության առաջին շրջանին է պատկանում: Այդ վիպակը կոչվում է «Անհետացած սերունդ մը», լույս է տեսել «Մասիս» թերթերում 1886 թվին, իսկ մի տարի անց լույս է տեսել առանձին գրքով:

«Անհետացած սերունդ մը» վիպակի նյութը վերցված է ուսանողական կյանքից: Սեղրակը, վորը սովորում է յերկրաչափություն և հարուստ ընտանիքի զավակ է, մնում է լքված թե ըն-

տանիքից և թե իր սիրած աղջկանից: Վերջը խելագարվում է և վախճանվում: Նրա մոտ ընկեր Տիգրանն ամուսնանում է Սեդրակի սիրած Սրբուհու հետ, առանձնանում է մի տեղ և ապրում է յերջանիկ: Մյուս ընկերը՝ Խոսրովը—անընդունակի մեկը—հասարակության մեջ մեծ դերք է պրավում իր նենգ բնավորության հետևանքով: Հարստանում է իր կնոջ հարուստ ունեւորով: Բայց վերջում Խոսրովը ունենում է անհաջողություն թե հասարակական կյանքում և թե ընտանիքում: Հետևանքը լինում է այն, վոր թողնում է Պոլիսը և անհետանում:

Սա յե վիպակի համառոտ սյուժետը:

Վիպակի մեջ հաջող է գծված Խոսրովի տիպը: «Նպատակն արդարացնում է միջոցը»,—ունենալով այս նշանաբանը, նա ամեն ինչ ծառայեցնում է իր անհատական շահերին: «Վոչ վոք Խոսրովին չափ հաջողակ եր նվաստանալու արվեստի մեջ»,—ասում է Ջոհրապը և տալիս է Խոսրովի բնավորության մի շարք հաջողված գեղարվեստական պատկերացումներ:

Հաջող են գծված նաև Խոսրովի կնոջ—Յեվգինյի և հարուստ վաճառական Մարիմյանի տիպերը: Այդ յերկուսի նշանաբանը «կյանքը հաճույքի մեջ է» հանրահռչակ ըմբռման մեջ է կաշանում: Մարիմյանը լինելով հարուստ և առորյա հոգսերից ազատ, կյանքի իմաստը գտնում է անբարոյականության մեջ: Այստեղ Ջոհրապն ունի մի կարևոր դիտողութուն, այն, վոր փողն ամենակարող է բուրժուական հասարակության մեջ և Մարիմյանը փողի ուժի շնորհիվ կարողանում է նվաստացնել իր առաջ գոռոզ ու մեծամիտ Յեվգինյին և դժբախտացնել շատ ուրիշներին:

Իրանք են «Անհետացած սերունդ մը» վիպակի հաջողված պերսոնաժները:

Բայց այդ գործն ամբողջության մեջ վերցրած թույլ է: Հատկապես Ջոհրապին չի հաջողվում, յերբ ցանկանում է պատկերել զրական տիպերը: Այդ շարքի տիպերը հոգեբանորեն չեն պատճառաբանված և անդեմ են: Վերցնենք Սեդրակի տիպը: Նա ուժոված է մարդկային բնավորության բոլոր լավ գծերով: Անբռնական և անկենդան է Սեդրակի ու Սրբուհու սերը—փոխանակ խոսելու սիրահար զույգին հետաքրքրող խնդիրների մասին, հանդիպումների ժամանակ խոսում են զրականության, ազգային գործերի, դիտողության միջև և իսկ աստղաբաշխության մասին, բայց և վոչ մի խոսք սիրո մասին: Նրանք ավելի շուտ խրտվիլակներ են, քան թե կենդանի մարդիկ: Միանգամայն անբնական և անհամոզեցուցիչ է Սրբուհու ամուսնանալն ուրիշի հետ:

Հեղինակն այդ պատճառաբանում է նրանով, թե Սրբուհին ամուսնացել է իր կամքից անկախ, բայց այս կողմը չի յերևում վիպակի սյուժետի զարգացումից և վոչ մի գեղարվեստական ցուցադրություն չի ստացել: Դրությունից դուրս գալու համար Ջոհրապը մի շատ թույլ հիմնավորում է տալիս.—«Կանացի սիրտն անհատակ ու անքննելի վիճ մը է. ճշտիվ չի կարելի անոր հոգվուն վիճակը հաստատել»:

Չկարողանալով տալ Սուրբիկի հոգեբանական փոխանցումը, հեղինակը խնդրին տալիս է վոչնչով չհիմնավորված լուծում: Անհամոզեցուցիչ է նաև Սեդրակի խելագարությունը և ապա Տիգրանի ու Սուրբիկի սերը: Իրար սիրում են վորպես քույր ու յերբայր և միայն Սուրբիկի ամուսնու՝ Սրբա եֆենդու մահվան ժամին արտասանած խոսքից հետո, այն է՝ «Ամուսնանալ Սուրբիկի հետ և լինել իր զավակների հայր»,—նրանք սկսում են իրար սիրել բնական սիրով և վերջում ամուսնանում են: Շինծու յե նաև Տիգրանի առաջին սերը Հելլենուհու հետ: Առհասարակ Ջոհրապի մոտ նկատելի յե, վոր սերը յերևան է գալիս անսորմալ վիճակով, բնական սիրո տեղ յերևան է գալիս միստիկական անմարմին սերը կամ զրա ծայրահեղ կողմը՝ ֆիզիոլոգիական անասնական կիրքը:

Այս կողմը հատկապես յերևան է գալիս նրա նովելաներում: Կոմպոզիցիայի և սյուժետի զարգացման կողմից այդ վիպակը նույնպես ունի մի շարք թերություններ: Վիպակի մի մասը չի շաղկապված մյուսի հետ և որդանական ամբողջութուն չի կազմում: Վիպակի առաջին մասը, վոր կոչվում է «Սեդրակ»-ի առանձին նովելա յե, վոր շատ թույլ է կապված վիպակի յերկրորդ մասի հետ: Շատ դեպքերում Ջոհրապը տիպերի վիճակը չի հիմնավորում և դիմում է կույր պատահականության. որինակ՝ Տիգրանը պատահաբար հանդիպում է Հելլենուհուն և սիրահարվում նրա վրա, պատահաբար հանդիպում է Հելլենուհու զատավարությանը և ազատում մահից, պատահաբար գյուղում հանդիպում է Սրբուհուն և վերջն ամուսնանում նրա հետ: Տիպերը չեն տրված իրենց միջավայրի մեջ: Նկարագրում է յերեք ուսանողների կյանքը, թվում է, թե դա վիպակ է ուսանողական կյանքից, զոնե հեղինակն այդպես է ասում, բայց վոչ մի խոսք ուսանողական կյանքի մասին, նրանց կենցաղի մասին:

Տիպերի պատկերացումը տրված է ումանտիկական մեթոդով. զրական հերոսներն ուժոված են լավագույն կողմերով և վոչ մի արատ չունեն, իսկ բացասական տիպերը խտացրված են մարդ-

43488-63



կալին՝ բնավորութեան ամենաստոր գծերով: Մինչև իսկ նրանց արտաքինը դարձյալ վանող է. որինակ՝ Խոսրովի արտաքինի նկարագիրը — «իր կարճ հասակով, ցած ճակատով, դուռ մագերով և ծաղկավեր ճակատով»:

Տիպերի կերտման այս ձևը հատուկ է ռոմանտիկական մեթոդին: Հետո, գործ է ածում այնպիսի պատկերներ և վոճակա՜ն դարձվածքներ, վորոնք հատուկ կարող են լինել դարձյալ ռոմանտիզմին, Հելենուհու արտաքին նկարագիրը՝ «դիցուհի մը պես գեղանի» կամ այս համեմատութեամբ՝ «հաղորդելով յուր աչերուն ավերիչ կրակը»: Մի յերգչի մասին հետևյալն է ստում. — «Յերգիչ մը չեր նա, այլ ներշնչյալ ու գեղագույն վողի մը, վոր կիշխեր բոլոր ներկայից վրա»: Մի այլ պատկեր՝ «դուրարեկ հասակն յերագի մեջ յերեցող և խղճափող տեսիլ մը կհիշեցնէր, զոր կորսցնելու վախով մարդս կվախնա ձեռք դպցնելու»:

Վերոհիշյալ բոլոր պատկերները հեռու չեն ռեալիստական լինելուց: Զոհրապն այս վիպակում հիմնականում լինելով ռեալիզմի դիրքերի վրա, գերծ չե նաև ռոմանտիզմի ուժեղ ազդեցութեամբ: «Անհետացած սերունդ մը» վիպակը Զոհրապի վաղ շրջանի գործերիցն է, վորպես ստեղծագործութիւն թույլ է և անմշակ: Հետագայում Զոհրապը՝ հենց ինքը հրաժարվեց այդ գրվածքից: Զոհրապը հետագայում չգրեց վիպակներ: Զոհրապի վողջ տաղանդը յերևան յեկավ ռեալիստական նովելայի ասպարեղում: Գրիգոր Զոհրապի յերեք ժողովածուներում ամփոփված են ընդամենը 34 նովելա, վորոնք իրենց հասարակական և գեղարվեստական արժեքի տեսակետից նույն բարձրութեան վրա չեն կանգնած: Մի շարք նովելաներ գուրկ են ընդհանրացումներից և տալիս են մասնակի յերևույթներ. վորոշ դեպքերում հիշեցնում են անեկդոտներ: Իրանք ավելի շուտ արձակ բանաստեղծութիւններ են, քան նովելաներ: Նովելաների այդ շարքին են պատկանում «Ռեհան», «Կապիկը», «Մամայիդ բարե ըրե», «Մյուսը», «Առջի սեր, առջի բարի», «Կատակ», «Խնդունքը», «Ձեյրան», «Տալիլա», «Այինկա», «Դիմակը», «Ճոկո», «Արմենիս», «Կարծեմ թե» և այլն: Ինչպես այս, նույնպես և մյուս նովելաներում Զոհրապի թեմատիկայի տիրապետող դիժը հանդիսանում է սեռի պրոբլեմը՝ տղամարդու և կնոջ փոխհարաբերութեան հարցը: Այդ պրոբլեմը Զոհրապը լուծում է բուրժուական գաղափարախոսութեան տեսանկյունով: Վերոհիշյալ նովելաների մեջ Զոհրապը խոսում է կնոջ դավաճանութեան մասին, առաջին սիրո քաղցրութեան մասին, և մի շարք այլ սեռական խնդիրների մասին, վորոնք հեռու չեն ընդհանրացումներից:

Այդ նովելաների մեջ տիրապետող դիժը լիրիզմն է: Նովելային հատուկ պատմողական վոճը տեղի չե տալիս հեղինակի լիրիկական գեղումներին: Այդ կողմից գեղեցիկ է հատկապես «Ձալուդոն» պատմվածքը, վորտեղ նկարագրված են ավազակի հոգեբանութիւնը և նրա բնավորութեան պոետական գծերը: «Խնդունք», «Տալիլա», «Դիմակը» և «Ճոկո» նովելաներում նույնպես ուժեղ է լիրիզմը, վորի շնորհիվ այդ գործերը նույնպես աչքի յեն ընկնում գեղացուների հագեցվածութեամբ:

Զոհրապի նովելաներն աչքի յեն ընկնում նաև իրենց հաջող կոմպոզիցիայով: Ստեղծում են մի շարք հաջող պատկերներ, որինակ՝ «Դիմակը» պատմվածքի մեջ Արշակը պարահանդեսի ժամանակ չի ճանաչում իր սիրածին, վորը դեմքին հագել եր դիմակ: Աղջիկը մեղադրում է տղային այն բանում, վոր իրեն չճանաչելու պատճառը վոջ թե դիմակն եր, այլ այն, վոր տղաները սիրում են աչքերով և վոջ թե սրտով: «Խնդունք» նովելայի մեջ տալիս է այն աղջկա տիպը, վորն իր ժպտը շուտով և բոլորին ընդհանուր համակրանք ստեղծելու համար:

Վերոհիշյալ նովելաների մյուս բնորոշ գիծն այն է, վոր գլխավոր հերոսները թեպետ առողջ են ֆիզիկապես, բայց հոգեպես հիվանդոտ տիպեր են:

Այդ կողմից Զոհրապի տիպերը հիշեցնում են Նար-Դոսի պատկերած տիպերը: Այս հանգամանքը ցույց է տալիս, վոր նեխված է այն հասարակարգը, վոր ստեղծում է այդպիսի հիվանդագին անձնավորութիւններ: Այդ ցույց տալու համար կարելի չե բերել բազմաթիվ որինակներ. Սերֆինազը («Մամայիդ բարե ըրե») խմում է ողի և ջղային է, Եմման («Մյուսը») թողնում է անդամալուծ ամուսնուն և նետվում ուրիշ գիրկը, հետո դավաճանում է յերկրորդին և նորից հանձնվում իր նախկին ամուսնուն: Եմմայի ամուսինը հիվանդոտ է և պետք է շուտով մեռնի: Կարելի չե բերել այլ բազմաթիվ որինակներ ևս, բայց այսքանն էլ բավական է համոզվելու: Վերև թված նովելաները ռեալիստական են, բայց այստեղ ևս կան ռոմանտիկական պատկերներ, համեմատութիւններ, ինչպես այդ մենք տեսանք Զոհրապի վիպակի մեջ: Մի որինակ. «Հիմա ալ մահը կուգար իր ձեռքն հափշտակելու համար դա՛ն, ու ան ալ չեր հաջողեր, սիրելին հոն եր միշտ, իր դեմը, իր աչքի առջև, այն առաջին որվա անուշ ու տրտում նայվածքովը, վոր չի գրուի, չի գուրցուի ու չի մոռցուի: («Կատակ»): Զոհրապի նովելաների յերկրորդ շարքը — դա այն պատմվածքներն են, վորտեղ հեղինակը տալիս է կնոջ, սիրո

և ընտանիքի պրոբլեմը: Այդ նովելլաները հասարակական և գեղարվեստական արժեքի տեսակետից ավելի բարձր են կանգնած, քան նախորդ նովելլաները: Այստեղ ավելի քիչ է լիրիզմը, դրամատիկաբան աշատեղ առկա յե սյուժետային զարգացումը և խնդիրներին տալիս է հասարակական արժեքավորում, այսինքն ընդհանրացումներ և կատարում: Այդ տիպի նովելլաների շարքին կարելի յե դասել՝ «Անդրշիրիմի սեր», «Պարահանդեսին վաղորդայնը», «Կապիկը», «Զմարադտա», «Յերջանիկ մահը», «Սառա» և «Ֆոթուրլըն» նովելլաները:

Այս նովելլաների մեջ գլխավոր թեման, ինչպես արդեն ասացինք, սիրո խնդիրն է: Այդ հիմնական թեման Զոհրապը լուծում է յերկու իրար հակառակ ուղղությամբ, ըստ վորում այդ յերկու լուծումներն ել հասնում են ծայրահեղության: Մի դեպքում սերը և կինը Զոհրապի մոտ յերևան են գալիս վորպես միատրիական անմարմին սեր, իսկ կինը՝ վորպես մի յերևակայական միֆ, յերկրորդ դեպքում սերը և կինը յերևան են գալիս վորպես ֆիզիոլոգիական անասնական կիրք, կինը վորպես գեղեցիկ մարմնի ապրանք և տղամարդու ֆիզիոլոգիական հաճույքներին բավարարող:

Վերցնենք «Անդրշիրիմի սեր» նովելլան: Կոնսուլի կինը դավաճանության հետևանքով ամուսնաթող է լինում և վախճանվում: Հերոսը յերևակայության մեջ պատկերում է այդ կնոջ արտաքին շքեղութունը և սիրահարվում է նրա վրա: Հերոսուհու մահից շքեղութունը և սիրահարվում է նրան և բանը հասնում է հետո յե միայն, վոր հերոսը սիրում է նրան և բանը հասնում է նրան, վոր մեռածի հայրը պատմվածքի հերոսին կոչում է իր փեսան: Այդ մի բառը լինում է հերոսի գերագույն հաճույքը: «Անդրշիրիմի սեր» վերնագիրն արդեն իսկ ընդթափում է, թե ինչպիսի սեր պետք է լինի: Դա մի սեր է առանց կոնկրետ կնոջ, հերոսը սիրահարված է միայն կնոջ մտապատկերի վրա: Այդ նովելլայի շարքին են պատկանում նաև «Ռեհան», «Առջի սեր, առջի բարի», «Մայրապետը» և մի շարք այլ նովելլաներ:

Բաց Զոհրապի մոտ ավելի ուժեղ շեշտված է սիրո և կնոջ խնդրի լուծման յերկրորդ կողմը: Այդ տիպի նովելլաների շարքին են պատկանում՝ «Պարահանդեսին վաղորդայնը», «Կապիկը», «Յերջանիկ մահը» և «Սառա» նովելլաները: «Պարահանդեսին վաղորդայնը» հերոսուհին մի սալոնային տիկին է և կյանքի իմաստը գտնում է սիրո և վայելքի մեջ. «Միտո համար ձանձրույթն ավելի մահացու բան չկա»,—ասում է հերոսուհին և յերբ բանաստեղծ Դավթյանը ցուցաբերում է միայն իդեալական-

ասպետական սեր, ապա հերոսուհու կողմից արժանանում է ծաղրի ու հեգնանքի: Հեղինակը Դավթյանի, այսինքն բարոյական մաքրության կողմն է՝ «գավառական բանական խելքը հաղթում է Պուտո ապականությունը»:

Զոհրապը շնորհիվ իր ռեալիստական մեթոդին կարողացել է մերկացնել Պուտի բարձր խավի բարքերի քայքայումը: «Յերջանիկ մահը» նովելլայի հերոսուհին գտնում է, վոր կինը ստեղծված է տղամարդուն հաճույք պատճառելու համար միայն: Հերոսուհին այն համոզմունքին է, թե կարիք չկա յերկարացնելու կնոջ կյանքը, վորովհետև «կինը իր յերիտասարդության, իր հրապույրներուն մեջ կրնա վար դնել, կեցնել: Զից կրնար, թող տվեք ուրեմն, վոր երթա հոսկի, իր պաշտոնը, իր կոչումը ավարտած է ան, ի՞նչ, կպահանջես ձայնը մարած յերգիչին, վոր սրահին վրայ կենայ, մինչև վոր սուլեն, ծաղրեն ու նախատեն զինքը. կինը ծիծաղ մըն է, պետք չե, վոր լացի փոխվի»: («Կյանքը ինչպես վոր է», էջ 28):

«Պարահանդեսին վաղորդայնը» նովելլայի նման Զոհրապն այստեղ ևս տալիս է բուրժուական վերնախավի այլասերված բարքերի քննադատությունը և Զոհրապը մեզ համար արժեքավոր է այնքանով, վոր չափով վոր նա տվել է իր դասակարգի՝ բուրժուազիայի քննադատությունը, այդ հասարակության նեխված կողմերի մերկացումը:

Կյանքի մասին մի քիչ այլ պատկերացում ունի Սառան՝ «Սառա» նովելլայի հերոսուհին: Նրա կարծիքով կինը չպետք է սեռական վայելքի մասին մտածի, մինչև վոր կենդանի յե ամուսինը: Իսկ յերբ մեռնում է Սառայի ամուսինը, նա պատրաստ է անձնատուր լինելու իր սիրածին, իր մեռած ամուսնու դեռ տաք դիակի մոտ: Զոհրապի մի շարք նովելլաների հերոսուհիները, իրենք ել զգում են, վոր ստեղծված են հաճույքի իր լինելու համար:

Զոհրապի արժեքը կայանում է նրանում, վոր քննադատում է բուրժուական հասարակությունը, վոր կնոջը դարձրել է ապրանք: Բուրժուազիան մասնավոր սեփականությունը հռչակեց սրբություն: Այդ մասնավոր սեփականությունն ապրանքից տարածվեց նաև կնոջ վրա, դարձնելով նրան ևս ապրանք կապիտալիստական հասարակության մեջ. «Սեփականության խնդիրն է աս, վոր անշուշտ նյութեն անցնելով մինչև կնոջ վրա կծանրանա»:

Զոհրապն արդարացնում է հերոսուհու դավաճանությունը, գտնելով վոր դա կապ չունի պատվի հետ: Սեփականության

գաղափարն է այս դեպքում իշխողը, վերը տղամարդուն մղում է գեպին կնոջ կամքի բռնացումը: Զոհրապի տարվող քննադատությունն այս ուղղությամբ հանդիսանում է նրա նովելլաների արժանիքներից մեկը, բայց նրա հիմնական թերությունն այն է, վոր այդ դրությունից դուրս գալու համար վոչ մի չեղք չի առաջադրում: Զոհրապն աշխատում է մեկնաբանել աշխարհը, բայց թե ինչպես այդ վերափոխել՝ դրա մասին և վոչ մի ծրագիր չի առաջադրում:

Անասնական սիրո և բիոլոգիզմի պատկերումը իր կուլմինացիոն կետին է հասնում «Կապիկ» նովելլայում, վորը հետևյալ բովանդակությունն ունի: Կապիկը սիրահարվում է Մորիզոն անունով հույն սպասուհու վրա: Նրան տեսնելուց կապիկը մարմնի մեջ գցում է դող, աչքերը կրքոտություն փայլում են, իսկ յերբ Մորիզոնը խոսում է տղամարդկանց հետ, զգում է խանդ: Մորիզոնը հեռանում է այն տնից, վորտեղ գտնվում եր կապիկը: Վերջինս ընկնում է թախիծի մեջ, կախում է իրեն և վերջ տալիս կյանքին:

Նախորդ նովելլաների մեջ և հատկապես «Կապիկ» նովելլայում զգացվում է նատուրալիզմի ուժեղ ազդեցությունը Գրիզո Զոհրապի վրա: Նատուրալիզմի ազդեցությունը չերևան է գալիս մի այլ ուղղությամբ ևս: Այդ այն է, վոր Զոհրապի մոտ վորոշակի շեղում է ժառանգական հիվանդության թերիան, վորը լայն ծավալ է ստացել չեղրպական գրականության նատուրալիստական շղթայում: Կարելի չե բերել մի շարք որինակներ: «Լուսահոգին» նովելլայի մեջ Գեվորգ աղան մեռնում է սրտի կաթվածից: Նրա վորդի՝ Նիկաղայոս աղան նույնպես մեռնում է սրտի կաթվածից, աղջիկը—Նիկտար խանումը դարձյալ մեռնում է նույն հիվանդությունից: «Ու նորեն ժառանգություն եր, ախտի ժառանգություն»:

Զոհրապն իր գրական մեթոդով հիմնականում ռեալիստ է. պատկերները, վոճը ռեալիստական են: Բայց իր վաղ ստեղծագործություններում տուրք է տվել ռոմանտիզմին, իսկ հետագա գործերում ուժեղ չափով յերևան է գալիս նաև նատուրալիզմի ազդեցությունը:

Վերոհիշյալ նովելլաներն այդ են վկայում: Զոհրապը կարողացել է շատ դեպքում ճիշտ նկատել կյանքի վորոշ կողմերը և պատկերել այն: Հատկապես հաջողված է, յերբ նա տալիս է բուրժուական վերնախավի քննադատությունը: Զոհրապի վերոհիշյալ նովելլաների հերոսուհիները լինելով բուրժուական վեր-

նախավից՝ ազատ են առույթ կյանքի հոգսերից: Նրանք կյանքի խմաստը փնտրում են հաճույքի և սեռական վայելքի մեջ: Նրանց մոտ ուժեղ է բիոլոգիական պահանջը, նրանք ամենից շատ սարսափում են ձանձրությունից: Այդ հերոսուհիները մոտ բացակայում է առողջ, կենդանի սերը: Աշխատավոր խավի կինը չեր կարող այդ ձևով մտածել: Դրա լավագույն որինակը ծառայում է հենց Զոհրապի մի այլ նովելլան, վոր կոչվում է «Զմարադտա»: Զմարադտան յեկել է գլուղից: Նա յեկել է Պոլիս մի կտոր հաց վաստակելու համար: Նա սիրում է մի մսագործ տղայի և խուլս է տալիս հարուստ յերիտասարդների հետապնդումներին, վորոնց գրպանները լիքն են, բայց գլուխները դատարկ: Յերիտասարդ տիրոջ հարցին, թե ինչու իրեն կամ մյուս հարուստներին սիրելու փոխարեն սիրում է մի կեղտոտ մսագործի, Զմարադտան դրան պատասխանում է. «Տիկիներն ձերն են և ձերը թող ըլլան, բայց գեղջուկ աղջիկը իրն է ու իրը պետք է մնա»: («Լուռ ցավեր», էջ 210):

Զմարադտան տեսնում է այն դասակարգային անջրպետը, վոր բաժանում է իրեն իր տիրոջից: Նա ասում է. «Բախտը քեզի ամեն վայելք լի ու լի շալչել է անիրավ առատաձեռնությունը և ատելի՜ ուրիշներու զրկանքովը շինված է»: (Նույն տեղ, էջ 209):

Ինչպես տեսնում ենք, գեղջուկին կյանքի և սիրո մասին միանգամայն այլ պատկերացում է հասկացողություն ունի, քան թե սալոնային տիկիները, վորոնք կյանքի մեջ ամենից շատ սարսափում են ձանձրությունից:

Հասարակական կյանքի ընդհանրացման և տիպականացման կողմից առավել ևս արժեքավոր են՝ «Ժամին բակը», «Փոստալը», «Մագթադինեն» և «Ճիտին պարտքը» նովելլաները: Այդ նովելլաները հաջողված են վոչ միայն Զոհրապի ստեղծագործության մեջ, այլ և հայ գրականության պատմության մեջ, դրանցից ամեն մեկը մի գլուխ գործոց է վորպես նովելլայի ժանրի ստեղծագործություն: Նախքան այդպիսի վարպետության հասնելը Զոհրապը գրել է նաև մի շարք այլ արժեքավոր գործեր: Դրանց շարքին են պատկանում՝ «Լուսահոգին», «Փուրթունա», «Մեղմ տեր», «Այրին» և «Վերադարձը» նովելլաները:

Այդ նովելլաները հետաքրքիր են գեղարվեստական արժեքի տեսակետից: Բուրժուական վերնախավի քննադատությունն այստեղ առավել ևս ուժեղ է տրված, այնպես վոր հասարականորեն նույնպես արժեքավորվում են վերոհիշյալ նովելլաները: Ունեն

հետաքրքիր կոմպոզիցիա և լարված սիտուացիաներ: Հատկապես կիրառում է դրուժյան և հակադրուժյան մեթոդը, վոր պատմել-վածքը դարձնում է առավել ևս տպավորիչ: Վերջիննք «Լուսա-հոգին» նովելլան: Նիկողոս աղա Գևորգյանը մեծ կարողության տեր, հասակն առած մի ամուրի յե: Չի ամուսնանում, վորովհե-տե աստվածասեր է և սովորութուններին հետևող. նրա յերկու քույրերը դեռ չեն ամուսնացել, սպասում է նրանց: Շրջակայ-քում հռչակված է վորպես անշափ բարի մարդ. «Մայրերը և հայրերը «շնորհքով» խոսքը մտիկ ընող զավկի որինակ ցույց կուտային այս աղբեկ մաղերով մարդը»:

Պատմվածքի առաջին մասի ընդհանուր տպավորութունն այս է: Յերկրորդ մասի սյուժետը հակառակ ընթացք է ստանում: Պարզվում է, վոր Նիկողոս աղայի շուրջը ստեղծված կարծիքը միանգամայն խարուսիկ է, վոր նա ծածուկ կապված է մի կնոջ հետ և ունի յերկու զավակ: Մահից առաջ նրանց վոչինչ չի կտակել և կինն ու յերկու զավակները մնում են ծայր աստիճան հարիճի ու նեղության մեջ: Դա ռեալիստական նովելլա յե, բայց Նիկողոս աղայի բացասական տիպը կերակրիս Զոհրապը վոչինչ չի խնայել գույները խոսքնելու համար և ընկել է ռոմանտիկա-կան չափազանցութունների մեջ, որինակ՝ Նիկողոս աղայի դիակի նկարագիրը. «Դիակի դարչելի հոտը կծավալեր, դուրս կելլեր, գոց սնդուկին չորս գին... Ժայթքելով դուրս գերեզմանի մը մինչև մուտքը հասնելուն իսկ չապասելով»:

Զոհրապը «Լուսահոգի» գործի մեջ տալիս է հարուստների կեղծիքի մերկացումը: Դրա հետ մեկտեղ ծաղրում է հոգևորակա-նությանը, վոր վոչինչ չի խնայում հարուստ Նիկողոս աղային շուքով թաղելու համար: Մի այլ տեղ՝ «Մեղա տեր» նովելլայում, նույնպես տալիս է կեղծ բարեպաշտի մերկացումը: Այս պատմ-վածքի հերոսը մի իսկական Տարսուլուֆ է: Նա ամեն որ կանոնա-վոր հաճախում է յեկեղեցի և տիրոջից մեղա յե հայցում յերկրա-յին մեղքերի համար: Բայց այդ բարեպաշտի ներսում թաղնված են մարդկային բնավորության ամենաստոր գծերը: Նա հափշտա-կում է մեկի ավանդը և այդ մեծ գումարով դառնում ամենակա-րող հարուստներից մեկը: Նա տիրացուից դառնում է Մարտիրոս աղա: «Վերադարձը» նովելլայի մեջ տալիս է խոշոր վաճառակա-նության խարդախ գործարքների մերկացումը: Վաճառականու-թյունը Զոհրապը նույնացնում է գողության հետ. «Վաճառականի կյանքը այն մեծ Բոլորոնները, վորոնք զինքը հարստացուցած են և վորոնց մեջ յես ներսես գողությունն զատ բան մը չեմ գտներ»: («Կյանքը ինչպես վոր է», էջ 133):

Ինչպես տեսնում ենք Զոհրապը նուրը հումորով քննադատում է բուրժուական վերնախավը, սակայն չպետք է կարծել, թե Զոհրապն այդ քննադատությամբ ժխտում է բուրժուադիալին: Զոհրապի յերգիծանքն ունի դաստիարակչական բնույթ, այսինքն նա տալիս է բուրժուական վերնախավի քննադատությունը՝ նրան դաստիարակելու, ուղղելու նպատակով: Զոհրապը յերևան է գալիս վորպես բարենորոգիչ: Տալով բուրժուական վերնախավի քննադատությունը, նա միևնույն ժամանակ համակրանքով է խոսում աշխատավոր մարդկանց մասին: Այդ կողմից արժեքավոր են նրա յերկու նովելլաները՝ «Փուրթունա» և «Այրին»: Առաջին նովելլայում Զոհրապը հաջողությամբ կարողացել է տալ մանր սեփականատիրոջ՝ նավաստու հոգեբանությունը և նրա վիճակը:

Նավաստին ունի մի փոքրիկ գեղեցիկ նավակ, վորին սիրում է հարազատ վորդու չափ: Դա նրա միակ սեփականությունն է: Դա յե նրա միակ յեկամուտի աղբյուրը: Նավաստին նշանված է, և աշխատանի ժամին միշտ յերազում է ապագա բախտավոր կյանքի մասին: Նա գոհ է իր վիճակից և կյանքից: Մանր սե-փականատիրոջ հոգեբանությունը տրված է շատ գեղեցիկ, Զոհ-րապի վոճին հատուկ պատկերավորությամբ: Նավաստու յերազ-ները յերկար չեն շարունակվում: «Փուրթունան» — ամենակարող մրերիկ խորտակում է նավակը: Նավաստին ծայրահեղ հուսահա-տության մեջ է, նա մոռանում է իր սիրած աղջկան և անձնա-տուր է լինում ողուն: Նավաստու վողջ իդեալը ողն է ցնդում սապնե պղպլակի նման: Մանր սեփականատերը խորտակվում է մի պատահարով:

Պատմվածքը գրված է ուժեղ պատկերավորությամբ և գեղե-ցիկ լիրիզմով: Մյուս նովելլայում («Այրին») Զոհրապն արծար-ծում է պանդխտության պրոբլեմը:

Համագլուղացիներ Մարտիրոսը և Խաչոն մի կտոր հաց վաս-տակելու համար գալիս են Կ. Պոլիս: Մարտիրոսին բախտը ժպտում է. նա մոռնում է ծառայության մի հարուստ վաճառա-տուն: Հարուստ թաղամասի՝ Բերայի կանաչը հիացած են նրա արտաքինով և յերես են տալիս նրան: Թեթև աշխատանքով ձեռք է բերում փող, վայելում է կյանքի հաճույքները և Բերայի հա-րուստ կանանց մարմինը: Մարտիրոսը բարոյապես քայքայվում է, մոռանում է իր կնոջը, ընտանիքը և գյուղը: Նա Պոլսում ամուսնանում է մի հարուստ կնոջ հետ և այդ ամուսնությունն որինականացնում է թաղի տերերը, վաղորդ վերջնելով մի վոսկի՝ վորպես կաշառք:

Պանդուխտներից մյուսը՝ Սաչոն ծանր աշխատանքով վաստակում է վորոշ գումար, վերադառնում է իր ընտանիքի գիրկը։ Գնում է յեղներ ու գութան և ապրում յերջանիկ։ Այս նովելլայի մեջ հաջողված է այն մասը, վորտեղ նկարագրված են պանդուխտության հետևանքով ստեղծված չարիքները, գյուղացիության քայքայումը և նրանց ալլասերումը մեծ քաղաքներում։ Կապիտալիզմի հարվածների տակ քայքայվում է գյուղը։ Այս կողմը վորոշ արտահայտությունն է գտել «Այրին» պատմածքի մեջ։ Սակայն այդ բոլորից հետո Ձոհրապը դարձյալ համապատասխան չեզրակացություն չի անում։ Նա կապիտալիզմը չի բացատրում։

Ձոհրապը կարծում է, թե հարստանալու միակ պատճառը շահագործելը չէ, այլ կարելի չէ նաև մեծ հարստության տեր դարնալ «հալար» աշխատանքի միջոցով։ Այդ տեսանկյունով և տրված Ոհանջանի տիպը։ Նա իր «աշխատասիրության» շնորհիվ դառնում է գյուղի գորբաներից մեկը («Փոթուրլըն» նովելլան)։

Յեւ այդպես, Ձոհրապը չի ժխտում բուրժուական հասարակական գործը, նա միայն այդ հասարակակարգի վերանորոգչի դերով է հանդես գալիս։ Այս կողմը հատկապես յերևան է գալիս նրա ամենահայտնի և ամենակարևոր չորս նովելլաների մեջ՝ «Ճիտին պարտքը», «Փոսթալը», «Մազթաղինեն» և «Ժամին բակը»։

Սկսենք առաջին պատմվածքից։

«Ճիտին պարտք»-ի մեջ նա տալիս է սնանկացած առևտրականի կյանքը։ Նար-Դոսի «Աննա Սարոյանի» նման սկսում է այնտեղից, յերբ այդ ընտանիքը միանգամայն սնանկացած է և կարոտ է որվա հացի։

Հայրը գեղեր ցերեկ մտածում է իր յերկու փոքրիկ աղջիկներին կերակրելու մասին։ Նրա անբաժան ընկերն է փոքրիկ պաշուսակը, վորի մեջ տանում է տուն հաց և այլ կենսամթերքներ իր փոքրիկներին կերակրելու համար։ Կյանքը քանի գնում, այնքան դժվար է դառնում։ «Պարտքերը կգեղվեյին շուրջը—չարչին ամեն կողմ»։

Դրությունը հասնում է այնտեղ, վոր չի կարողանում գտնել գոնե չոր հաց զավակներին կերակրելու համար։ Նա խեղդվում է ծովում՝ պաշուսակը կապված վզից, լցված քարերով։

Պաշուսակն անգամ դիակին հանգիստ չի տալիս, նա նրա անբաժան ընկերն է՝ «Ճիտին պարտքը»։ «Չուրին մեջ յերկունքն ալ կապված էյին, ինչպես կյանքի մեջ ալ դատված չէին իրարե»։ Պաշուսակը յերևան է գալիս վորպես չքավորության և կարիքի փմվոր։ Ծավալով շատ փոքր է այդ նովելլան, բայց Ձոհրապը

մեծ հաջողությամբ կարողացել է յերեվել թերեք բյուրեղացնել և խորն իմաստ առլ։ Նովելլան գրված է մեծ հուզականությամբ, նուրբ լիրիզմով, սեղմ և պատկերավոր վոճով։ Դրականությունը ժողովրդի կյանքի հայելու—Ձոհրապի սկզբունքն այստեղ յերևան է գալիս իր դրական կողմերով։ «Ճիտին պարտքը» նովելլայի մեջ նա կարողացել է կատարել այդ սկզբունքի իսկական կիրառումը։

Բուրժուական հասարակության վերնախավի քննադատությունը և գերականությունը ժողովրդի կյանքի հայելու նրա սկզբունքն իր փայլուն արտահայտությունն է գտել «Փոստալը» նովելլայի մեջ։ Այդ նույն սկզբունքը հաջողությամբ կիրառել է նաև «Մազթաղինեն» նովելլայում։ Սկսենք վերջին նովելլայից։

«Մազթաղինեն» պատմվածքում Ձոհրապը պատկերում է պոռնիկի տիպը։ Նա ոժտված է պոռնիկի բոլոր հատկություններով, գիտե տարբեր մարդկանց հետ վարվելու ձևերը։ Անփորձ տղամարդկանց հանդեպ «նախահարձակ ինքը կըլար»։ Ձոհրապը վողբում է Մազթաղինեյի անկումը։ Նրա պոռնիկ դառնալը կատարվել է իր կամքից անկախ։ Բուրժուական հասարակությունն է նրան դարձրել պոռնիկ, կարիքն է նրան նետել դեպի մարմնի վաճառքը։ «Ինե յերկու տարու պոտիկ քույր մը ու ավելի պատիկ յեղարք մը ունիմ, մեյ մըն ալ մեծ մայր մը ունիմ... ամենքը յես կպահեմ»,—ասում է Մազթաղինեն։

Ձոհրապի առավելությունը կայանում է նրանում, վոր նա տեսել է կապիտալիզմի չարիքներից մեկը, այն, վոր բուրժուական հասարակության մեջ ամեն ինչ, դրա հետ նաև կնոջ մարմինը հանվում է վաճառքի։ Ձոհրապը պոռնիկության խնդիրը չի վերցնում ինքնանպատակ ձևով, այլ դրա մեջ դնում է սոցիալական բովանդակություն։ Կարիքն է ստիպել Մազթաղինեյին ծախելու իր մարմինը։ Նա ասում է. «Ձեմ կրնար հաղորդություն առնել, քանի վոր վերջը դարձյալ մեղք պիտի գործեմ, կբացատրեր ինձի։ Խնչով պիտի ապրիմ չես, քույրս, յեղբայրս, ծեր մեծ մայրս պիտի ապրեցնեմ»։

Ինչպես տեսնում ենք, Մազթաղինեն վոչնչով նման չէ «Պարահանդեսի վաղորդայնի» սալոնային հերոսուհուն, վորը կյանքում ամենից շատ վախենում է ձանձրույթից։

Գյուղական միջավայրից յեկած Մազթաղինեն ծախում է իր մարմինը հաց վաստակելու համար, իր ընտանիքը սովից փրկելու համար, իսկ «Պարահանդեսին վաղորդայնի» հերոսուհին այդ նույն բանը կատարում է կյանքից չձանձրանալու համար, ըստ

վորում վերջինս լինելով քաղաքակրթված իր մարմինը վաճառում
է ավելի «նուրբ» ձեւերով:

Բուրժուական հասարակության վերնախավի քննադատու-
թյունն ավելի սուր ձևով տրված է «Փոստալում»:

Համառոտ բովանդակությունն այս է:

Շատ հարուստ Ղազար եֆենդու կինը՝ Սուրբիկը միջնորդ
հաջի Տյուֆիկից պահանջում է մի կին սպասուհի իր յերիտա-
սարդ վորդուն՝ Ոնիկին սպասարկելու համար. «Յեվ վախճալով
վոր գալիք սպասուհին Ոնիկին սենյակը շտկելու, զգեստները
մաքրելու սահմանելով՝ պետք չեղածն ավելի բացահայտ
կերպով իր դիտավորությունները հասկացուցած կըլլա, իսկույն
ավելցուց»... «Հանրմին ուղածը միամիտ աղջիկ մըն էր»:
Միջնորդուհին գլուղից գտնում է ուղած սպասուհին: Դա լինում
է նոր ամուսնացած Տիգրանունին՝ ոժտված կանացի բոլոր
հատկություններով՝ «մեջքը բարակ, բայց հասակին բարձրու-
թյունը և բարձերուն հարստությունը փայլած էր»:

Տիգրանունին ստիպված թողնում է գլուղը, վորովհետև ած-
խահատ բանվոր ամուսինը հանքում կոտրել էր վոտքը և այժմ
անդամալույծ ու անզոր չստանալով էր տանը: Տիգրանունին ընտա-
նիքը կերակրելու համար գալիս է քաղաք և վարձվում է սղա-
սուհի Սուրբիկ հանրմի տանը: Սուրբիկը գոհ է այդ ընտրու-
թյունից: Նա գտել է իր ուղածը: Տիգրանունու շնորհիվ Ոնիկի
մայրը հույս ունի իր վորդուն կտրել Բերալի ապականված
միջավայրից: Տիգրանունու համակրությունը գրավելու համար
նվիրում է շորեր, հյուրասիրում է քաղցրավենիքներով և ավե-
լացնում ոռճիկը:

Տիգրանունին լինելով միամիտ, այդ ամենը վերագրում է
տիրուհու բարեբարությունը:

Ոնիկը հետապնդում է նրան և միամիտ Տիգրանունին զոհ է
գնում նրա կրքերին: Յերկու տարուց հետո Տիգրանունին հղիա-
նում է և բոլորի կողմից խայտառակված, ծաղր ու ծանակի
յենթարկված դուրս է շվրտվում Ղազար եֆենդու տնից:

Ղազար եֆենդին և Սուրբիկ հանրմը հռչակվում են վորպես
բարեբար ու բարոյական մարդիկ և մարդիկ դատապարտում են
Փոստալին:

Տիգրանունին մնում է անտխան: Մեռնում է նրա գավակը:
Մայրը ծախսում է իր վերջին կոպեկները, գնում է ծաղիկներ և
դարձարում իր մանկիկի գերեզմանը:

Այս նովելլան թեմատիկայի և կոմպոզիցիայի տեսակետից
շատ և որդանական նմանություն ունի, յեթե համեմատելու լի-
նենք Մոպսանի «Ճարպագունդ» նովելլայի հետ:

Տիգրանունուն դժբախտացրել է Ոնիկը և այդ ամենը կատար-
վել է Ոնիկի մոր՝ Սուրբիկ հանրմի շնորհիվ:

Այդ գիծը հատուկ չի չեղել միայն Պոլսի բուրժուական վեր-
նախավին: Գրականության պատմությունից հայտնի չե, վոր
բարձր հասարակության մեջ ընդունված է չեղել այն պրակտի-
կան, վոր վարձում էին վորպես սպասուհիներ գեղջկուհիներին՝
հետին նպատակներին համար: Այդ չերեւոյթի մասին բավականին
գիտողություններ ունի Լ. Տոլստոյը. որինակ՝ Տոլստոյի մեծ
յեղբայր Վալդիլայի և սպասուհի Մաշայի դեպքը (տես Տոլստոյ
«Մանկություն»), կամ «Հարություն» վեպի հետևյալ տողերը.
«Տիկինն ընդունեց (կատուշային) քաղցրությամբ, հյուրասիրեց
կարկանդակներով ու քաղցր վիճով» և հետո «Մասկովան լսեց,
վոր տան տիրուհին ասում է իր մասին, թե թարմ է, գեղջ-
կուհի չե»:

Ինչպես տեսնում ենք, այդ յերեւոյթը հատուկ է չեղել նաև
ուսական աշխարհայեցողության միջավայրում: Զոհրապը շնորհիվ
միայն իր սուր գիտողության կարողացել է նկատել այն և տալ
«Փոստալ» նովելլայում:

Ինչպես արդեն ասացինք «Փոստալը» շատ նման է Մոպս-
անի «Ճարպագունդ» նովելլային: Այդ հանգամանքը ցույց է
տալիս, վոր Զոհրապը աղգեցություն է կրել ֆրանսիական մեծա-
գոյն նովելլիստից: Թե Փոստալը և թե Ճարպագունդը գլուղական
միջավայրից չեն չեղել. յերկուսն էլ զոհ են դառնում բարձր
հասարակության ստորություններին: Տիգրանունին զոհ չե դառ-
նում Ոնիկին և այդ ամենը նախապատրաստել է վերջինիս մայրը.
Իսկ Ճարպագունդը հյուրանոցում զոհ է գնում գերմանական
սպայի կրքերին և այդ կատարվել է դարձյալ այսպես կոչված
հասարակության ընտրյալների թելադրանքով: Թե Փոստալը և
թե Ճարպագունդն առաջին հերթին հասարակական պարսավանքի
յեն յենթարկվում հենց նրանց կողմից, ովքեր պատճառ են հան-
դիսացել նրանց անկմանը. Փոստալին առաջին հերթին դատա-
պարտում են Ղազար եֆենդին ու իր կինը, իսկ Ճարպագունդին
իր հետ ուղեկցող և այդ քայլին ստիպող ֆրանսիացի «բարե-
պաշտ» քաղցրեկները:

Զոհրապը Մոպսանի նման նուրբ հումորով ծաղրում է կեղծ
բարեպաշտի տիպը և յերկուսն էլ իրենց հերոսներին անկումը

վերագրում են տիրող պայմաններին և այդ պայմանները ղեկավարող տիրապետող խավերին: Յերկուսն էլ մեծ համակրանքով են խոսում իրենց հերոսուհիների մասին և վողբում են նրանց անկումը:

Վերոհիշյալ նովելաները նման են նաև կոմպոզիցիայի կողմից: Որինակ՝ թե «Փոստալի» և թե «Ճարպագնդի» մեջ բոլոր դեպքերը կատարվում են համարյա մի տեղում: Չոհրապի մոտ բոլորը կատարվում է Սուրբիկ հանձմի տանը, իսկ Մոպասանի մոտ հյուրանոցում: Յերկուս նովելաներն էլ հաղեցված են հորդարուն նուրբ լիբիզմով:

Նրանց հերոսուհիները հաղեցված են հուզականությամբ՝ առաջինի մոտ՝ Փոստալի դեղեցիկ մայրական զգացմունքները զավակի նկատմամբ, վորին նվիրում է իր վերջին կուպետները, իսկ Մոպասանի մոտ այն, վոր Ճարպագունդը դարձյալ չի խնայում իր վերջին կտոր հացը և տալիս է այն քաղցած ճամբորդներին, ինքը մնալով առանց հացի, ինչպես Տիգրանուհին մնաց առանց գրողի:

Այս բոլոր որինակները ցույց են տալիս, վոր Գրիգոր Չոհրապի որդանական ազդեցություն է կրել Մոպասանից: Չոհրապը վորոշ ազդեցություն է կրել նաև Եմիլ Չոլայից. որինակ՝ Մագթադինեն հիշեցնում է Նանային: Յերկուսն էլ դուրս են յեկել գյուղական միջավայրից: Յերկուսն էլ զոհ են դառնում մեծ քաղաքի տարրերին:

Չոհրապի «Ճիտին պարտքը» և «Փոստալը» հանդիսանում են նրա լավագույն գործերը: Շնորհիվ իր ռեալիստական մեթոդին կարողացել է բուրժուական հասարակության թարախակալած կողմերը մերկացնել: Այդ նովելաները խոշոր գեղարվեստական ստեղծագործություններ են: Գրված են կուռ և միասնական կոմպոզիցիայով: Գրված են սեղմ, գեղեցիկ և պատկերավոր վոճով: Պատկերները և հերոսների գործածած լեզուն ռեալիստական են: Պատմողականության հետ մեկտեղ ուժեղ է նաև լիբիզմը. դա հանդիսանում է Չոհրապի նովելաների առանձնահատկություններից մեկը: Շնորհիվ դրան վերոհիշյալ նովելաները դառնում են պատկերավոր և հուզիչ:

Բուրժուական հասարակությունը վոչ միայն կնոջ մարմինն է դարձրել ծախու, այլ և պատիվը, հավատքը և բարոյականության նորմաները: Բարձր հոգևորականությունը դաշնակցած բուրժուազիայի հետ՝ յեկեղեցին, հավատքը նույնպես դարձրել է առևտրի առարկա: Այդ կողմից բնորոշ է Չոհրապի «Ժամին բակը» պատմվածքը: Այս պատմվածքի մեջ Չոհրապը կարողացել

է միանգամայն հաջողությամբ գործադրել ռեալիստական մեթոդը՝ վորի շնորհիվ «Ժամին բակը» պատմվածքը հանդիսանում է Չոհրապի լավագույն գործերից մեկը: Համառոտ սյուժետն այս է:

Թաղական խորհուրդը վորոշում է մայր յեկեղեցու բակում թաղել մի հարստի դիակ, վորն իր անցյալով և վարքով արժանի չէ այդ մեծարանքին: Յեկեղեցու քահանան դեմ է դրան, համարելով այդ սրբապղծություն, և դիմում է առաջնորդին: Առաջնորդը քահանային խորհուրդ է տալիս չհակառակել դրան և խոնարհվել հարուստների առաջ: Սակայն քահանան չի կարողանում հաշտվել այդ ստորացուցիչ մաքի հետ: Բայց նա անգոր է և հարուստի դիակը թաղում են ժամի բակում: Չկարողանալով դիմադրել դրան, քահանան դիմում է պատսիվ ընդդիմադրություն, այսինքն՝ այլևս չի հաճախում յեկեղեցի: Հավատացյալ քահանան՝ տեր-Աբրահամը չհաշտվելով այդ մաքի հետ և չտանելով յեկեղեցու այդ անպատվությունը սրտի կսկիծից հիվանդանում է ու մեռնում:

Այս պատմվածքի մեջ, շնորհիվ իր ռեալիստական մեթոդի, Գրիգոր Չոհրապը կարողացել է նուրբ հումորով ծաղրել և մերկացնել թաղական խորհրդի անդամներին, բարձր հոգևորականությունը և բուրժուազիային: Չոհրապը քննադատում է բարձր հոգևորականությունը և բուրժուազիային այն բանի համար, վոր նրանք մինչև անգամ հավատքը դուրս են հանել շուկա և յեկեղեցու բակը վերածել առևտրի:

Հանգուցյալի բարեկամները շնորհիվ խոստացած 150 վոսկուն կարողացել են բոլորին գրավել իրենց կողմը: Թաղական խորհրդի անդամներից մեկն ասում է. «150 վոսկին կարևոր գումար մըն է» և «ինքն ալ հույս ունեւ մի որ թաղվելու բակում: Ինքն ալ իր կարգին որ մը պզտիկ գումարով մը ժամու մը մեջ պիտի կրնար թաղվել. ինչո՞ւ չէ: Մեծ ճարտարուեստը (բուրժուական հասարակությունը Գ. Ա.) ամեն բան արժանացուցած էր այս դարուն. յեկեղեցին ալ պատվոյ և անմահության գիները իջեցնելու յեր» («Կյանքը ինչպես վոր է», էջ 73):

Յեկ այսպես, կապիտալիզմը «մեծ ճարտարուեստը» ամեն ինչ դարձրել է առևտրի առարկա—յեկեղեցին, պատիվը և անմահությունը նույնպես հանել է վաճառքի:

Թաղական խորհրդի անդամների դեմ ուղղված ուժեղ ծաղրը յերևան է գալիս այս բնորոշ պատկերի մեջ:—«Թաղական մը ննջեցեալին ժամու մեջ թաղվելուն դեմ առարկություն արավ, անիկա փորձ խանութպանի հնարք մըն էր, միտքը հիսուն վոսկի

մը եվել փրցնել եր միայն»։ Առևտուրը վերջացած է։ Հարուստ ննջեցյալը թաղվում է ժամի բակում։ Նա հուշակվում է վորպես բարեպաշտ և վորդորմասեր մարդ, մինչդեռ իրականության մեջ նա յեղել է ամենաստոր մարդկանցից մեկը։ «Հանգուցյալի կյանքն ալ, խոսքը միջերնիս,—ասում է թաղականներից մեկը,— շատ մաքուր չէր ու պատմություններ անպատված ու վնասված կույսերու, ընդունված ու չվերադարձված ավանդներու, սուտ յերդուններու՝ դուրս թափվեցան»։

Հեղինակը շատ դեպքերում չի կարողանում սառնասրտությամբ պատմել, նա հաճախակի ընդհատում է պատմության թելը ու խորհրդածություններ անում, վորոնց մեջ յերևում է հեղինակի վերաբերմունքը դեպի պատկերվող յերևույթը։ Որինակ. «Ու խորհրդարանին մեջ այս ութը—տասը մարդիկ հավաքված մարդկության են նուիրական սկզբունքները կառնելին կծախելին»։

Այդ առևտրի հետ չի հաշտվում միայն քահանան՝ տեր-Աբրահամը, նա բողոքով դիմում է առաջնորդին, իսկ վերջինս պատասխանում է. «Պատմությունը կհայտնե, վոր ամեն հասարակություն մեջ զասակարգի զանազանությունները միշտ գոյություն ունեցած են և ասկե վերջն ալ պիտի մնան։ Մեր հասարակություն մեջ ունեվորը զատ զասակարգը մը կաղմած է և պիտի կաղմե, այն ալ մեր հոտին մեկ մասն է, են կարևոր մասը, զայն ալ սիրաշահենք»։

Խնդիրը պարզ է։ Բոլորը հարստի կողմն են։ Նրա դիակը թաղվում է ժամի բակում, իսկ «լրագիրները կհաղորդեն մանրամասնությունները, փղծելով այս մարդու մեծավայելուչ բարեպաշտության վրա»։ Յեվ այդպես ծախված են վոչ միայն յեկեղեցիները, այլ և լրագրերը։

Պատմվածքի սյուժետի զարգացումն ընթանում է իրականության և հերոսի՝ տեր-Աբրահամի իդեալի կոնտրաստի միջոցով, վորի հետևանքով խորտակվում է իդեալը։

Գրիգոր Չոփրապը հանդես է գալիս վորպես ռեֆորմատոր։ Նա պահանջում է, վոր յեկեղեցին լինի իր բարձրության վրա, այլ խոսքով ասած՝ Չոփրապը չի ժխտում կրոնը և յեկեղեցին։ Շնորհիվ ռեալիստական մեթոդի Չոփրապը կարողացել է «ժամին բակը» նովելլայի մեջ փայլուն կերպով տալ բուրժուական հասարակության և առաջին հերթին կղերականության ստոր գծերի մերկացումը։ Դեպքերն ընթանում են լարված։ Կոմպոզիցիայի, վոճի հստակության և գեղարվեստական ընդհանրացման տեսակետից

այդ նովելլան Չոփրապի ամենահաջողված ռեալիստական պատմվածքներից մեկն է։

Չոփրապի նովելլաների ընդհանուր թերությունն այն է, վոր նա իր մի շարք նովելլաներում տալիս է մանր բուրժուազիայի քայքայման պատկերը, բայց չի տալիս այդ յերևույթի պատճառը՝ առևտրական բուրժուազիայի տիպերի ամբողջական պատկերը։ Այդ կարևոր կողմը վրիպել է նրա տեսադաշտից։ Չոփրապն իր հոգևածներից մեկում խոսելով Շիրվանդադեյի Ելիզարով տիպի մասին, հայտնում է այն միտքը, թե Ելիզարովներ վորքան ասեք կարելի չե գտնել նաև Կ. Պոլսում (տես «Շիրվանդադեն և իր գործը» խմբ. Տ. Կամսարականի, Չոփրապի հոգևածը «Պատվի համար»-ի մասին)։ Բայց իր ստեղծագործությունների մեջ այդ տիպը ամբողջական կոնկրետացում չի ստացել։ Յեվ յերբ առիթ է լինում տալու հարուստ ընտանիքի կյանքը, սկսում է այնտեղից, յերբ այդ ընտանիքն արդեն սնանկացած է, որին նաև «Ճիտին պարքը» նովելլան։

Այս հանգամանքը Չոփրապի նովելլաները վորոշ դեպքերում դարձնում է միակողմանի։ Չնայած Չոփրապի նովելլաների մի շարք թերություններին, այնուամենայնիվ նա հանդիսանում է կլասիկ նովելլիստ ընդհանրապես հայ գրականության պատմություն մեջ։ Նրա մի շարք պատմվածքները, ինչպիսիք են՝ «Ճիտին պարքը», «Փոստալը», «Ժամին բակը» և այլ բաղմամբով նովելլաները ցույց են տալիս, վոր նա հանդիսանում է հայ գրականության մեջ ռեալիստական նովելլայի մեծագույն ներկայացուցիչներից մեկը։ Չոփրապի նախորդն արևմտահայ գրականության մեջ, ինչպես գիտենք, հանդիսացել է Ա. Արփիարյանը և Չոփրապն անկասկած ազդեցություն է կրել արևմտահայ գրականության մեջ նովելլայի սկզբնավորող Ա. Արփիարյանից։ Այդ կարելի չե ցույց տալ մի շարք որինականերով։ Արփիարյանն իր «Նորավեպքի» մեջ դնում է կնոջ և ընտանիքի պրոբլեմը, կնոջ իրավական ազատության խնդիրը։ Վերոհիշյալ խնդիրները, ինչպես տեսանք, Արփիարյանը լուծեց բուրժուական լիբերալիզմի դիրքերից։ Արփիարյանն իր նովելլաներում դնելով այդպիսի թեմատիկա և տալով խնդրի այդպիսի լուծում, անկասկած հանդիսացավ հետագայում Չոփրապի նախատիպը։ Արփիարյանն անկասկած հանդիսացել է Չոփրապի ուսուցիչը նովելլայի ասպարիզում, սակայն հետագայում աշակերտն անհամեմատ գերազանցեց իր ուսուցչին։ Վերցնենք Արփիարյանի «Յերազի մը գինը» նովելլան։ Գրագիրը վորովհետև աղքատ է, զրա համար

ել չի կարողանում առնել իր սիրածին՝ Սոֆիկին և վերջինս ամուսնանում է հարուստ Հակոբ աղայի հետ: Այդ թեմատիկան վորքան կուգեք կա Ձոհրապի մոտ, որինակ՝ Սեֆերյանի և Չարուհու խնդիրը «Կատակ» նովելայում, կամ Սեդրակի ու Սուրբիկի անհաջող սերը «Անհետացած սերունդ մը» վիպակում և այլն: Արփիարյանի «Կատակ մը» նովելայում ձկնորսի թոռ Մաքրիկը մի կտոր հացի համար մոռնում է սպասուհի հարուստ Գրիգոր եֆենդու տունը և զոհ է գնում վերջինիս վորդի հղիացած յերիտասարդ Վահրամի կրքերին:

Դժվար չե նկատել, վոր Վահրամը Ձոհրապի Ոնիկի նախատիպն է: Ձոհրապի «Փոստալ»-ը իր մի շարք կողմերով շատ է հիշեցնում Արփիարյանի «Կատակ մը» նովելան. Տիգրանուհին Մաքրիկի նման զոհ է գնում հարուստ յերիտասարդին, Ոնիկը Վահրամի նման այլասերված հարուստ յերիտասարդ է: Յեվ այդ նմանությունը վոչ միայն թեմատիկայի նմանությունն է, այլ և յերկուսն էլ խնդրին նույնանման լուծում են տալիս: Վերոհիշյալ հեղինակները մյուս նովելաների մեջ նույնպես կան սերտ նմանություններ: Այս բոլորը գալիս են ասելու, վոր Ձոհրապը վորոշ ազդեցություն է կրել Արփիար Արփիարյանից թե թեմատիկայի և թե գրական ստեղծագործական ուղղությամբ: Սակայն Ձոհրապը մնացել է ինքնուրույն վոճի, պատկերների և տիպերի կերտման ուղղությամբ ու ռեալիստական նովելայի ասպարեզում Ձոհրապը մի քանի գլխով բարձր է կանգնած Արփիարյանից: Ձոհրապը շնորհիվ իր տաղանդի ազդել է հետագա ռեալիստ նովելիստների վրա և ունեցել է իր հետևորդները: Դրանց մեջ առաջին հերթին պետք է հիշատակել Զիֆթե-Սարաֆին (Հովհաննես Ասպետին): Որինակ՝ «Կյանք մը» և «Յերկու կյանքներ» նովելաները թեմատիկայի և գրելակերպի տեսակետից շատ են հիշեցնում Ձոհրապի «Մազթաղինե» նովելան: (Թեոդիկի «Տաբեցույցը» 1923—24 թ.թ.): Ձոհրապի ազդեցությունը Զիֆթե-Սարաֆի վրա պարզելու համար անհրաժեշտ է մի քանի խոսք ասել Զիֆթե-Սարաֆի և նրա «Միամտի մը արկածները» գրվածքի մասին:

Զիֆթե-Սարաֆը ծնվել է 1873 թվին, գրական ասպարեզ է իջնում 1900-ական թվականներին: Հայտնի չե դառնում վորպես գրող 20-րդ դարի առաջին քառորդում:

Գրել է մի շարք մեմուարային գործեր («Պոլսական տեսարաններ» և «Յեվրոպական ճեպընթաց» կամ «Ճամբորդի նոթերը»),

բայց գրական հռչակ է ստանում իր մի գործով, վորը կոչվում է «Միամտի մը արկածները»: Այդ գրվածքը լույս է տեսել 1906—7 թվին, իսկ մի տարի անց լույս է տեսնում առանձին գրքով: Ըստ հեղինակի մտադրության «Միամտի մը արկածները» պիտի բաղկացած լիներ յերեք մասից. ա) մաս «Յերբ ամուրի յեր», բ) «Ամուսնանալին վերջը», գ) «Յերբ այրի յեր»: Այսինքն հեղինակը մտադիր էր տալ իր հերոսի կյանքը սկզբից մինչև վերջ: Բայց հրատարակել է միայն վերոհիշյալ գործի առաջին մասը, այսինքն՝ «Յերբ ամուրի յեր»:

Արտաշես Հարությունյանի և Զիֆթե-Սարաֆի առաջաբաններից յերևում է, վոր այդ գործը իր ժամանակին արևմտահայ գրականության մեջ մեծ ազդու է հանել: Ծառերը հեղինակին մեղադրում էյին պոռնոգրաֆիայի մեջ, իսկ մյուս մասը պաշտպանում էր հեղինակին այդ հարձակումներից: Ինքը հեղինակը իր հակառակորդներին պատասխանել է Անատոլ Ֆրանսի հետևյալ տողերով. «Անբարոյական կկոչենք զանոնք» վոր չունին մեր քարոյականը և սկեպտիկ՝ զանոնք, վոր չունին մեր սեփական պատրանքները»: Իսկ Արտաշես Հարությունյանը մոչ մի բառ չի խնայում փառաբանելու համար Զիֆթե-Սարաֆին, վորակելով նրան տաղանդավոր, մեծանուն գրող: Հասկանալու համար այդ վեճերն, անհրաժեշտ է մի քիչ խոսել հեղինակի վեպի մասին: Զիֆթե-Սարաֆի «Միամտի մը արկածները» պատկանում է եպիկական տեսակի արկածային վեպի ժանրին:

Յեվրոպական գրականության մեջ այդ ժանրով շատ են գրել, որինակ՝ Սերվանտեսի Դոն-Կիշոտի արկածները կամ Լեոպոլդ Ժուլ-Բլադի արկածները: Սակայն Սերվանտեսի և Լեոպոլդ հերոսների արկածները չեն դառնում եզոցենտրիկ յերևույթ, ինքնաբավ արկած: Հերոսների արկածները վերոհիշյալ հեղինակների համար հանդիսանում են միջոց յենթարկելու վոչնչացնող քննադատության բազմաթիվ ձրիակեր խավերին, բազմաթիվ մարդկանց և յերևույթներ, ծաղրելու պետական կարգերը և այն ամենը, ինչին վոր հանդիպում է հերոսն իր արկածների ժամանակ: Յեվ այսպես արկածը յերևան է գալիս վորպես միջոց հեղինակի աշխարհայացքը կոնկրետացնելու համար:

Այդպես չե Զիֆթե-Սարաֆը: Նրա մոտ հերոսի արկածները հանդես են գալիս ինքնաբավ ձևով, վորպես սոսկ արկած: Յեվ այս հանգամանքն է, վոր Զիֆթե-Սարաֆի գործը թուլացնում է և սոցիալական արժեքի տեսակետից արժեքազրկում, կամ դարձնում համարյա անարժեք:

Մոռենը փաստերով, հեղինակը նախնադրում է մի հայ
յերիտասարդի, վորի անունն է Հովհաննես Տոհմիկ: Պարզվում է,
վոր այդ յերիտասարդը բարձր խավից է և գնում է արտասահ-
ման բժշկություն սովորելու: Նա խոստանում է գրուցակցին
գրել իր կյանքի մեջ յեղած արկածները: Նա կատարում է իր
խոստումը: Գրում է ընդամենը տասներկու նամակ: «Միամտի մը
արկածները» կազմված է 12 առանձին նովելներից և կապակ-
ցված է իրար հետ մի հերոսով: Այնպես վոր դրանք առանձին
նովելներ են և վերոհիշյալ գործը չի կարելի համարել վեպ
սովորական հասկացողությամբ: Միասնական սյուժեիս չկա: Հով-
հաննես Տոհմիկը պատմում է իր բազմաթիվ արկածները: Հոր-
յեղբոր մահից հետո Հովհաննես Տոհմիկը ժառանգում է մեծ
կարողութուն: Նա թողնում է համալսարանը, շրջում է Յեվրո-
պայի բազմաթիվ վայրերը և ահա սկսվում են «միամտի մը»
բազմաթիվ սիրային արկածները: Առաջին նովելայում («Ախտին
վախը»), հերոսը գեռ սեռապես անփորձ է, նա նոր է, վոր ձեռք
է բերում պրակտիկա, հանդիպելով մի անբարոյական կնոջ:
Մյուս ուրը հերոսը հոգեպես սարսափելի տանջվում է, կարծելով
թե սեռական հիվանդութուն է ստացել: Քառասուն - ու անընդ-
հատ տանջվում է այդ մտքից: Նայում է հայելուն սիֆիլիսի
նշաններ գտնելու համար:

Յերիտուրդ պատմվածքում («Ռուս ուսանողուհին») նկարագրում
է ռուս ուսանողուհիների կյանքը և նրանց պարզ ու ընկերական
կենցաղը: Այս նովելան «Միամտի մը արկածները» գործի ամե-
նահաջողված մասերից մեկն է:

Այնուհետև Հովհաննես Տոհմիկը կապվում է մի պոռնիկի հետ
լոնդոնում և թալանվում վերջինիս կողմից: Հոլանդական մի
քաղաքում կապվում է հասակն առած մի կնոջ հետ, վորն իրեն
մայր կաղեր: («Կնկան խաղալիք»):

Բազելում ձեռք է գցում 12 տարեկան Մարտային և նրա
մորը, բայց հրաժարվում է առաջինից, չհրաժարվելով մորից
(«Առաջին ճառագայթը»), իսկ մի ուրիշ տեղ յերեք գեղեկ մեջ
սեռական կապ է հաստատում յերեք քույրերի հետ: Նեապոլում
հանդիպում է մի լեհուհու, վորը հենց ամուսնության առաջին
գեղեքը դավաճանում է իր ամուսնուն և հանձնվում Հովհաննես
Տոհմիկին («Սրտի հիվանդը»): Նիցցայում Հովհաննես Տոհմիկը
մերժված սիրուհուց դալիս է հյուրանոց և տեղն ու տեղը տիրում
սպասուհուն: Բազմաթիվ այլ սիրային արկածներից հետո Հով-
հաննես Տոհմիկը վերադառնում է Պոլիս, ամուսնանում է Հայկա-

նուշ Կոհակյանի հետ և միասին հիմնում են մի առևտրական
ընկերություն: Այսպիսով վերջանում է «Միամտի մը արկած-
ները»:

Ինչպես տեսնում ենք, Չիֆթե-Սարաֆի այս գործի մեջ հիմ-
նականը սեռի պրոբլեմն է, տղամարդու և կնոջ փոխհարաբերու-
թյան հարցը: Այդ պրոբլեմի լուծումը նա տվել է բուրժուական
գաղափարախոսության տեսանկյունով, սեռի պրոբլեմը դարձնելով
կենտրոնական հարց և այդ լուծելով բուրժուական տեսանկյու-
նով: Չիֆթե-Սարաֆին ուժեղ ազդեցություն է կրել Գրիգոր
Ջոհրայից:

«Միամտի մը արկածները» գործի «Առաջին ճառագայթը»
նովելայի Մարտայի տիպը իր մի շարք կողմերով Ջոհրայի
Մազթաղին տիպի կրկնողությունն է: Նիցցայում սպասուհու
հետ կատարված դեպքը դարձյալ շատ կողմերով հիշեցնում է
Ջոհրայի նովելաները: Վոձի, պատկերների կերտման և տիպերի
գործելակերպի մեջ դարձյալ զգացվում է Գրիգոր Ջոհրայի ուժեղ
ազդեցությունը: Չիֆթե-Սարաֆը սակայն տարբերվում է Ջոհրա-
յից նրանով, վոր առավել ևս խորացրել է սեռի պրոբլեմը, վոր
կար Ջոհրայի մոտ: Ինչ խոսք, վոր դրանով Չիֆթե-Սարաֆը
դրական գործ չկատարեց գրականության մեջ: Նա հանդես է
գալիս, վորպես նեխված, գրական ճաշակը կորցրած և այլասեր-
ված, պարագիտ ուստե բուրժուազիայի արտահայտիչը գրակա-
նության մեջ: Չիֆթե-Սարաֆն իր «Միամտի մը արկածները»
գործով վոչ մի արժեքավոր դեր ունենալ մեղ համար չի կարող:

Գրիգոր Ջոհրայն ունեցել է իր հետևորդները: Դրանց մեջ
առաջին տեղը գրավում է Չիֆթե-Սարաֆը: Բայց և վոչ մեկը
չհասավ Ջոհրային և Գրիգոր Ջոհրայը նովելայի առաջնորդում
հանդիսանում է չգերազանցված հեղինակ արևմտահայ գրակա-
նության մեջ: Գրիգոր Ջոհրայը հանդիսանում է հայ գրականու-
թյան մեջ կլասիկ նովելիստ:

3. ՏԻԳՐԱՆ ԿԱՄՍԱՐԱԿԱՆ

Արևմտահայ գրականության մեջ Տիգրան Կամսարականը հան-
դես և գալիս վորպես ռեալիստական խոշոր վեպի հորինող: Դրա-
նով է նա նախ և առաջ տարբերվում իր նախորդներից՝ Ա. Ար-
փիարյանից և Գրիգոր Ջոհրայից, վորոնք աշխատել են նովելայի
առաջնորդում:

Տիգրան Կամսարականը ծնվել է Կ. Պոլսում 1866 թվին:
Դրական առաջնորդ է իջել 90-ական թվականների վերջին: Նա

ապրել ու դործել և գլխավորապես Պոլսում: Մի շարք տարիներ դործել և Յեզիպոսում վորպես վաճառական: Գրական ասպարեզ և իշխել վորպես նովելիստ: Հայտնի յեն «Հովիվուլը», «Հարո» և մի շարք այլ պատմվածքներ, վորոնք սակայն առանձին արժեք չեն ներկայացնում: Տիգրան Կամսարականի գրական փառքն ապահովեց նրա հայտնի վեպը՝ «Վարժապետին աղջիկը», վորը լույս և տեսել 1888 թվին: Այդ վեպն ունի խոշոր հասարակական և գրական արժեք: Շնորհիվ ռեալիստական մեթոդի Տիգրան Կամսարականը կարողացել և մերկացնել առևտրական բուրժուազիայի մի շարք խոցելի կողմերը, առանց սակայն ձեռք տալու այդ դասակարգի հիմքերին: Նա յերևան և գալիս վորպես բուրժուական մարդասեր: Սակայն այն Հափով, վոր Հափով, վոր նա մերկացնում և իր դասակարգին՝ առևտրական բուրժուազիային, Կամսարականը դառնում և մեր գրականության մեջ արժեքավոր և կարևոր դեմքերից մեկը: Հատկապես բուրժուական յերիտասարդների տիպերը կերտելիս Կամսարականի ստեղծագործական մեթոդը հասնում և քննադատական ռեալիզմի աստիճանին: Տիգրան Կամսարականն իր այդ վեպը գրել և յերիտասարդ հասկում: Գրել և այն ժամանակ, յերբ դեռ գրեթե պատանի յեր: Այդ առթիվ հեղինակը գրում և. «Գրեթե պատանի, հաղիվ քանի մը վեպեր կարդացած, մասնավորապես կես տասնյակ մը գործ Ալֆոնս Դոդեյի, Գիշեր մը յերևակայությանս մեջ ծնունդ առավ «Վարժապետին աղջկան» նյութը»...

Անկասկած այդ վեպը պետք և ունենա իր թերությունները: Նախ վոր դա նրա առաջին լուրջ գործ և և գրել և յերիտասարդ հասկում, յերբ յեղել և ընդամենը 20 տարեկան: Չնայած այդ բոլորին, վեպը լույս տեսնելուն պես մեծ ընդունելություն գտավ հասարակության կողմից: Վեպի շուրջը սկսվեց կրքոտ վեճ: Յեզան բազմաթիվ իրար ժխտող կարծիքներ: Միսակ Պատվելին, Կամսարականի նախկին վարժապետը, այդ վեպի մասին շատ վատ կարծիք և հայտնել, վորակելով այդ վորպես մի հասարակ «միտահճի» (այսինքն՝ նաղլ, պընգլ): Գրաքննիչը շատ մեծ դժվարությամբ և համաձայնել հրատարակելու այդ վեպը: Նա ասել և. «Ինչ ստորին ու անպատիվ գեթ և, վոր տվել և թորոս պեյին, զգվելի ու լպիրշ շնացող մը: Յակո մը շիներ ևք պեյը. ասիկա ոսմանյան պեյի մը դեմ ամենածանր նախատինք մը չե, հապա ինչ և, պեյ և պեյ, այլ վոչ միսթեր, սինիյոր կամ մի այլ բան»: (Թեոդիկ, «Տարեցույց», 1923 թ. «Գրքի մը պատմություն»):

Յեվ այդպես, գրաքննիչը սարսափում ևր այն մերկացումներից, վոր տալիս ևր Կամսարականն իր վեպի մեջ:

Բայց Տիգրան Կամսարականն ունեցել և նաև իր կողմնակիցները, վորոնք մեծարել են «Վարժապետին աղջիկը» վեպի հեղինակին: Վեպի ընթերցողներից մեկը գրում և. «Իր տիրուհին բաժանվել չուզող հավատարիմ շունին տեսարանը, մինչ նույն պահուն անզգամ ամուսինը դայն կը ձգե ու կփախի վատի մը պես, իրավ վոր վորդիսականն ալ գերազանցեց»:

Տիգրան Կամսարականին իրենց պաշտպանության տակ են վերցնում Հ. Ասատուրը, Շիրվանզադեն և ուրիշները: Շիրվանզադեն Կամսարականի վեպը համարում և քանքարավոր, իսկ հեղինակին անկեղծ, անկաշառ, վառվուռն հոգու և կրակոտ սրտի տեր մի մարդ:

Տիգրան Կամսարականն և իր հերթին Շիրվանզադեյին համարում և հանձարեղ գրող: Հայտնի յե այն փաստը, վոր Շիրվանզադեյին առաջին մասսայականացնողն արևմտահայ գրականության մեջ հանդիսացել և Տ. Կամսարականը, գրելով «Արամբի» վեպի մասին մի ընդարձակ հոդված «Արևելք» թերթի մեջ 1889 թվին, իսկ 1911 թվին Շիրվանզադեյի հոբելյանի առթիվ լույս և տեսնում արևմտահայ գրողների հոդվածների ժողովածուն Տ. Կամսարականի նախաձեռնությամբ և խմբագրությամբ («Շիրվանզադեն և իր գործը»):

Տ. Կամսարականի և Շիրվանզադեյի մոտիկությունը ցույց և տալիս այդ յերկու հեղինակների աշխարհայացքների և նրանց գրական ստեղծագործական մեթոդների հարազատությունը և կապը: Յեվ իսկապես, վոր դա այդպես և: Տիգրան Կամսարականի վեպը շատ և նման Շիրվանզադեյի «Արամբի» վեպին: «Վարժապետին աղջիկը» մի ընտանեկան գրամա յե, վորտեղ հեղինակը տալիս և այն ժամանակվա բուրժուական հասարակության այլանդակ կողմերի մերկացումը: Հեղինակը վորպես յենթավերնագիր գրել և. «Պոլսական բաքեր»: Ուրեմն վեպի նյութը վերցրված և Պոլսի կյանքից: Գլխավոր հերոսուհին վարժապետի աղջիկն և՛ Աստղիկը, վորն ամուսնանում և հարուստ բանկիր և կալվածատեր Հակոբ Եֆենդու վորդի Արամի հետ: Այդ վերջինը բուրժուական ալյասերված յերիտասարդի տիպ և և իր ամբողջ կյանքն անց և կացրել շվայտության ու պոռնիկության մեջ: Կարճ ժամանակից հետո հիասթափվում և զզվում և Աստղիկից, մեղադրում նրան անհավատարմության մեջ և բաժանվում և: Աստղիկը չկարողանալով տանել այդ անպատվությունը և իր ծնողներին

վիշտը, հյուծվում է թոքախտից և մեռնում: Այդ սյուժետի վրա զարգանում են բազմաթիվ գործողություններ, վորոնք ընդհանուր սյուժետի հետ որպանապես կապված են:

Տիգրան Կամսարականը հանդես է գալիս վորպես խոշոր ռեալիստական վեպի հորինման վարպետ: Վեպի կոմպոզիցիան մոտոլիտ է, ունի լարված սյուժետ: Աստղիկի և Արամի սերը հանդես է գալիս ինքնասպառակ ձևով: Այդ յերկու տիպերի մեջ հեղինակը կոնկրետացրել է հասարակական կյանքի յերկու բեռները՝ մանր բուրժուազիայի տրագիկոմը և հղիացած խոշոր բուրժուազիայի ապահով կյանքը: Այդ յերկու կենտրոնական տիպերի շուրջը համախմբած են այլ պերսոնաժները, վորոնցից ամեն մեկն ունի իր կենտրոնական տեղը վեպում: Հասարակական կյանքի ստորին աստիճանի վրա յեն գանվում կյանքում հալածվածները՝ Անդրանիկ վարժապետն իր ընտանիքով, իսկ կյանքի ընտրյալներն են Հակոբ եֆենդին իր ընտանիքով (Արամը, Զարուհին և ուրիշները): Այս վեպի մեջ տրված է յերկու ընտանիքների կյանքը—մեկը՝ Անդրանիկ վարժապետի մանր բուրժուական քայքայվող ընտանիքը, իսկ մյուսը՝ բանկիր Հակոբ եֆենդու ալլասերված բուրժուական ընտանիքի կյանքը: Անդրանիկ վարժապետն իր ընտանիքով զոհ յե դառնում բուրժուական նեխված ընտանիքին:

Տիգրան Կամսարականն այս յերկու ընտանիքների բաղխման մեջ ցույց է տվել այն սոցիալական հակասությունը, վոր գոյություն ունի մի կողմից մանր բուրժուազիայի, մյուս կողմից ռուսերական խոշոր բուրժուազիայի միջև: Գեղարվեստականորեն ամբողջական տիպ է Անդրանիկ վարժապետը: Նա հանդես է գալիս վորպես մանր բուրժուական ինտելիգենցիայի տիպը: Այդ պերսոնաժը հեղինակը կերտել է յերգիծական ընույթով և հեղինակին այդ հաջողվել է: Անդրանիկ Փանարձյանն իր ընտանիքը պահում է վարժապետութամբ: Նրա ընտանիքի գոյությունը պայմանը քրտատանջ աշխատանքն է: Մանր բուրժուազիայի համար ամենասարսափելի թշնամին՝ դա բուրժուական հասարակության մեջ գոյություն ունեցող գործազրկությունն է, վորը մանր բուրժուազիային դատապարտում է ծայրահեղ աղքատության և քայքայման: Այդ կողմը Տիգրան Կամսարականը կարողացել է տալ խոշոր վարպետութամբ: Ընթերցողն զգում է գործազրկության հետևանքով ստեղծված սարսափները և այն նյութական զրկանքները, վոր կրել է Անդրանիկ Փանարձյանի ընտանիքը: Վախը կյանքի հանդեպ, նյութական անապահով վիճակը ստիպում

են Անդրանիկ Փանարձյանին լինելու հլու և հնազանդ հարուստների առաջ: Յերբ պարահանդեսի ժամանակ ամենակարող ջոջերից մեկը կոխում է նրա վտոր, Անդրանիկ վարժապետն իսկույն ներողություն է խնդրում, չնայած ինքն է յեղել տուժած կողմը: Այդ պատկերի մեջ յերևան է գալիս մանր բուրժուազիայի վարժապետի, ստորացուցիչ վիճակը: Իզուր չէ, վոր Պարոնյանի կանացի տիպերից մեկն անիծում է իր վորդուն և ասում է՝ «վարժապետ ըլլաս»:

Այս հատու տողի մեջ տրված է վարժապետի դժբախտ վիճակի արտահայտությունը: Մի այլ որինակ՝ Հակոբ եֆենդին սարսափելի կերպով հաղում է, վորից գիբը կպչում է վարժապետի քթին: Հակոբ եֆենդին փոխանակ ներողություն խնդրելու մեծ հաճույք է զգում և սկսում է ծիծաղել Անդրանիկ Փանարձյանի վրա, իսկ վերջինս վերավորված ինքնասիրությունը պահում է լուռությամբ: Դժգոհել չի կարող, վորովհետև իսկույն կզրկվի իր պաշտոնից և ընտանիքը կմատնվի քաղցի:

Հակոբ եֆենդու տանը յեղած տոնախմբության ժամանակ (վորտեղ ներկա յեր նաև Աստղիկը և վորտեղից սկսվում է դրամայի սկիզբը) Անդրանիկ Փանարձյանը գրում է բանաստեղծություն՝ նվիրված տոնախմբությանը: «Չտոնախմբություն» վտանավորը գրել է, վորպեսզի իր աշակերտներն արտասանեն տոնախմբության ժամանակ: Արամն այդ բանաստեղծության տետրը կախում է կառվի վզից և չբավականանալով դրանով՝ ծաղրանքի յենթարկում Անդրանիկ Փանարձյանին: Վեպի այս մասը Տիգրան Կամսարականը պատկերել է մեծ վարպետութամբ և հուզականութամբ: Մի կողմում Աստղիկը շրջապատված «վոսկե» յերիտասարդութամբ, իսկ մյուս կողմում՝ նրա ծերունի արհամարհված հայրը: Ակամա հիշում են Պուշկինի «Փոստակայանի հսկիչը» հայտնի պատմվածքը, վորտեղ ձիշտ նույն ձևով տրված է վերոհիշյալ պատկերը: Աստղիկը ցածր խավից է, բայց շնորհիվ իր արտակարգ գեղեցկության, ստիպում է վոր իրենով հիանա հարուստ յերիտասարդները: Արամը պարահանդեսի ժամանակ սիրահարվում է Աստղիկի վրա, իսկ մի քանի որից հետո հայտնում է աղջկա ծնողներին և հետո ամուսնանում Աստղիկի հետ:

Վեպի այդ մասը թույլ է, վորովհետև անհամոզեցուցիչ է: Աստղիկի պարահանդես գալը կրում է պատահական ընույթ: Այստեղից և սկսվում է վեպի հանգույցը: Չլինել այդ, չեր լինի և սյուժետի զարգացումը: Դա վեպի առաջին և հիմնական թերությունն է: Յերկրորդ կարևոր թերությունը՝ դա Արամի հոգեկան

հանկարծակի փոխանցումներն են, վոր նույնպես համոզեցուցիչ
չեն։ Արամը միանգամից սիրահարվում է Աստղիկի վրա, նա վոչ
վորքի չի լսում և ամուսնանում է նրա հետ։ Սա ևս խելքին մո-
տիկ բան չէ։ Այդ կողմը չի կարող բնորոշ լինել Արամի նման
քայքայված տիպի համար։ Չնայած այդ թերութեան, Տիգրան
Կամսարականը հաջողութեամբ կարողացել է կերտել բուրժուական
քայքայված յերիտասարդի՝ Արամի տիպը։

Կամսարականի ռեալիզմն այստեղ հասնում է քննադատական
ռեալիզմի աստիճանին։ Կամսարականն Արամի միջոցով կարողա-
ցել է տալ բուրժուական յերիտասարդի բնավորութեան բնորոշ
գծերը։ Արամը կյանքի իմաստը գտնում է քեֆի, խմելու, փող
մախելու և կանանց մեջ։ Սերային իր արշավանքներում մի
յերկու անգամ սկանդալի մեջ է ընկել սեռական սանձարձակու-
թեան հետևանքով։ Նա ընկել է մի տեսակ սեռական ներվանայի
մեջ։ Նա իր հոգեւոր հայր Թորոս պեյին ասում է. «Այլ ձանձրա-
ցած եմ, պեյ, զլված եմ, կհասկնաս, վերջերս գրեթե հաճույք
չեյի զգար իրմե,—խոսքը Պերենիս դերասանուհու մասին է,—
կզգվի զիս իբր թե յիս ըլլայի կինը և ինքը մարդը»։ («Վարժա-
պետին աղջիկը», էջ 132)։ Արամը յերևան է գալիս վորպես ան-
գործունյա, անամեջ բուրժուական յերիտասարդի բնորոշ տիպը։
Նա դատարկ կարաս է, բայց հասարակութեան մեջ հարգանք է
վայելում, վորովհետեւ բանկիրի զավակ է և չափազանց հարուստ։

Բուրժուական յերիտասարդի ռեալիստական տիպ է և Թորոս
պեյը, Արամի դաստիարակը պոռնիկութեան մեջ։ Նա նենգավոր է
և խարդախ։ Նա հետապնդում է իր ընկերոջ (Արամի) կնոջը, իսկ
յերբ չի կարողանում տիրել Աստղիկին, սկսում է զրպարտել
նրան։

Թորոս պեյը կապվում է Արամի քրոջ հետ, և գողանալով
ահագին փող փախչում են Պոլսից։

Տիգրան Կամսարականին հատկապես հաջողվում է բացատա-
կան տիպերի կերտումը և ավելի թույլ է, յերբ տալիս է դրական
տիպերը։ Այդ հատկապես յերևում է վեպի գլխավոր հերոսուհու
պատկերումից։ Աստղիկը հանդես է գալիս վորպես իդեալական
աղջիկ։ Հեղինակը վոչինչ չի խնայել նրան գեղեցիկ պատկերելու
համար։ Աստղիկը բնութեան կատարելութունն է, վորին կարելի
յէ համեմատել միայն հունական քանդակների հետ, ինչպես
ասում է Կամսարականը։ Աստղիկի արտաքինի նկարագիրը տա-
լիս է ռոմանտիզմին բնորոշ համեմատութուններով։ Որինակ.
«Հրաշալի գունագեղութունն ուներ Աստղիկը, յուր սիրուն բե-

րանը, բոսորագեղ շրթերը, մարգարտաշար ատամունքը, գլխուն
շնորհալի ձևն, հավերժահարսի բարձր և բարեձև հասակն իդեա-
լին կվերաբերեյին»։ Բայց միայն արաքինը չէր շնորհալի,
Աստղիկը նաև խելոք էր, կիրթ և զարգացած։ Նա կարգում է
Ալֆոնս Դոդեն և այլ հեղինակներ։ Մի խոսքով նա վոչ մի թերի
կողմ չուներ։ Հեղինակը վոչ մի գույն չի խնայել հերոսուհուն
գեղեցիկ նկարագրելու համար։ Դրա համար էլ Աստղիկն այնպիսի
գեղարվեստական ամբողջական տիպի աստիճանին չի հասել,
ինչպես Արամը, Թորոս պեյը կամ Անդրանիկ Փանարջյանը։ Աստ-
ղիկը մի քանի գծերով հիշեցնում է Ֆլորենի մադամ Բովարուն։

Յերկու հերոսուհիներն էլ դժգոհ են այն իրականութունից,
վորի մեջ ապրել և մեծացել են։ Քաղքենիական տարտամ միջա-
վայրը խեղդում է յերկուսին էլ։ Յեկ Բովարին և Աստղիկը զար-
գացած են, նրանք կարողացել են շատ գրքեր և փնտրում են
ավելի իմաստալից կյանք, ձգտում են ավելի լայն հորիզոնների։
Յերկուսն էլ այդ կյանքը տեսնում են բարձր խավի մարդկանց
մոտ։ Բովարին դավաճանում է ամուսնուն և կապվում այդ խավի
մարդկանց հետ, իսկ Աստղիկը խուսափում է ամուսնանալ Դա-
րեգնի հետ, վորը մի միջակ վաճառական է և իսկույն նետվում է
Արամի գիրկը։ Վերջինիս քայլվածքի, իրեն պահելու մշակված
ժեստերի մեջ Աստղիկը տեսնում է իր իդեալի կենսագործումը։

Բովարին և Աստղիկը ձգտում են դուրս գալ խեղդող ճահճից,
Բովարին՝ պրովինցիայից իսկ Աստղիկը Պոլսի արվարձաններից։
Բովարին հիանում է, յերբ պատահաբար ընկնում է քաղաք և
տեսնում է ներկայացում. յերագում միշտ պատկերացնում է ներ-
կայացումներ, իսկ Աստղիկը հիանում է Բերայի փողոցով և այն
փարթամ կյանքով, վորը գոյութիւն ունի Արամինց տանը։

Յերկու հերոսուհիներն էլ մանր բուրժուական խավից են և
յերկուսն էլ զոհ յեն գնում բարձր խավին։ Ինչպես տեսնում ենք,
Բովարիի և Աստղիկի միջև շատ նմանութուններ կան, նրանք
միայն տարբերվում են նրանով, վոր Բովարին ախտիվ է գործու-
նեյութեան մեջ, իսկ Աստղիկը պասսիվ է և չի ընդդիմադրում
չարիքին։ Տիգրան Կամսարականը շնորհիվ իր մեթոդին՝ քննա-
դատական ռեալիզմին կարողացել է մերկացնել բուրժուական
հասարակութեան այն գործոնները, վորոնք պայմանավորեցին
Աստղիկի կործանումը։ Բուրժուական աշխատելիք յերիտասարդ-
ներին՝ Արամի և Թորոս պեյի տիպերի հաջող պատկերման հետ
մեկ տեղ հեղինակը տալիս է նաև դատաստանական խորհրդի,
պատրիարքարանի և ծախու մամուլի կեղծիքի մերկացումը։ Բովորն

անցնում են Արամի կողմը, վորովհետև նա հարուստ է, և բոլորն էլ դատապարտում են Աստղիկին, վորովհետև նա աղքատ է և չի կարող նրանց կաշառք խոստանալ:

Խմբագիրն սկսում է անընդհատ զբաղարտել Աստղիկին, վորպեսզի հետաքրքրություն դարձնի ընթերցողների մեջ և դրանով տարածի իր թերթը.— «Բայց ուրիշ թերթ մը գոհացած չեք բնավ յերկու տողերով»: «Շարունակելիով» կը հրապարակեք դիցաբանական կատակերգություն մը և «թերթը յերեք հարյուր որինակ ավելի կվաճառվեր», ինչպես կը գրեր խմբագիրը: («Վարժապետին աղջիկը», էջ 307): Յեւ վորպեսզի թերթը դադարի Աստղիկին զբաղարտելուց, խմբագիրն Անդրանիկ Փանարջյանից պահանջում է յերկու վտակի, իսկ Արամի «սխրագործությունները» մասին թերթերը վնչինչ չեն գրում, վորովհետև «հարուստ է և ամեն ինչ կներեն հարուստին, լրագրերը կաշառվեցան այդ յերկու անցքերը գրելու համար»:

Հայոց պատրիարքը նույնպես փառաբանում է հարուստ Հակոբ Եփենդուն, իսկ Արամի մասին բացականչում է. «հարազատ վորդի գնամանություն հորն բերե»: Դատական խորհուրդը նույնպես կաշառված է և անցնում է Արամի կողմը: Տիգրան Կամսարականը փայլուն կերպով տալիս է դատաստանական խորհրդի մերկացումը. «Ստույգ է, վոր դատաստանական խորհուրդ չէ այդ», այլ հավատաքնություն ատյան, արդարություն տեղն՝ անիրավություն, որենքի տեղ կիրք կա հոն, դատավորի տեղ՝ զբաղարիչ»:

Դատաստանական խորհրդի այդպիսի մերկացումը հիշեցնում է Պարոնյանի «Բաղդասար ախպարը» ստեղծագործության այն տեղը, վորտեղ մեծագույն յերգիծաբանը տալիս է դատաստանական խորհրդի վոչնչացնող ծաղրը:

Դատաստանական խորհրդի անդամ է նաև Գարեգին Արսենյանը, վորին մերժել է Աստղիկը, բայց վորին դեռ շարունակում է սիրել Գարեգինը: Այդ տիպի մեջ հեղինակը ցանկացել է պատկերել վաճառականի դրական տիպ, հակառակ բացասական տիպին (Նահապետյան): Այս ևս ցույց է տալիս, վոր Տիգրան Կամսարականը չի ժխտում առևտրական բուրժուազիային, նա բուրժուական մարդասիրության սահմաններից դենը չի անցնում: Նա տեսնում է միայն չար և բարի մարդիկ, բացասական վաճառականի (Նահապետյանի) կողքին նա տեսնում է դրական վաճառականին (Գարեգին Արսենյան):

Գարեգին Արսենյանն ոժտված է մարդկային բնավորության

բոլոր լավագույն գծերով: Նա ապրում է հոգեկան տրագիկա, վորովհետև պետք է հանդիսանա իր սիրածի դատավորը և համոզված է, վոր Աստղիկին մեղադրելու յեն, չնայած վոր անմեղ է: Դրությունից յենկու համար նա հրաժարվում է իր պաշտոնից, բայց հետո նորից նստում իր տեղը հույս ունենալով, վոր գուցե հնարավոր լինի ազատել Աստղիկին ամբաստանությունից:

Գարեգինի այդ հոգեվիճակը տրված է հաջող պատկերները ռեալիստական են և հիշեցնում են Նեխլյուդովի հոգեվիճակը (Տոլստոյի «Հարություն» վեպից): Վեպի կենտրոնական խնդիրը հանդիսանում է կնոջ եմանսիպացիայի խնդիրը: Սակայն, ինչպես արդեն ասացինք, Տիգրան Կամսարականն այդ հարցը լուծում է բուրժուական մարդասիրության սահմաններում: Նա կնոջ տնտեսական անկախության խնդիրը չի դնում, այսինքն կնոջը վերջնականապես չի ազատում տղամարդու բռնությունից: Տիգրան Կամսարականը դնում է կնոջ իրավական ազատության խնդիրը, այսինքն հիմնականը նրա վեպի մեջ ապահարգանի խնդրն է, այն, վոր կինն իրավունք ունի անջատվելու բռնակալ ամուսնուց: Կնոջ խնդրի այդպիսի լուծումը և հիմնականը դարձնելով ապահարգանի խնդիրը՝ այս յերկու կողմերով Տիգրան Կամսարականի վեպը չափազանց հիշեցնում է Շիրվազադեյի «Արամի» վեպը: Ստեղծագործության այդ հարազատության մեջ պայմանավորված վերոհիշյալ հեղինակների չափազանց դրական վերաբերմունքն իրար հանդեպ:

Տիգրան Կամսարականը լեզվի, պատկերների կերտման և հումորի վարպետ է: Որինակ՝ «Հեռուն ոճապտույտ կայծակները հորիզոնը կլուսավորեյին»:

Հումորից մի որինակ: Ուսուցիչը հարց է տալիս, թե աշակերտներն ինչի մասին պետք է նամակ գրեն: Աշակերտները պատասխանում են, թե պետք է գրեն նամակ, վորի մեջ «Իզմիրեն բարեկամի մը պիտի խնդրենք, վոր պանիր դրկե մեզ»: Այստեղ ծաղրված է դասավանդության սխալաստիկ մեթոդը և աշակերտների ցածր կուլտուրական աստիճանը: Հատկապես հաջող է գծված Անդրանիկ Փանարջյանի հումորական տիպը:

Աստղիկը մենակ նստած է այգում լքված իր ամուսնուց: Պատահաբար նրան հանդիպում է Արամը, վորն իսկույն խույս է տալիս, մինչդեռ շուքը տեսնելով իր նախկին տիրուհուն, փաթաթվում է նրա վրաներին: Սա վեպի ամենագեղեցիկ պատկերներից մեկն է և ցույց է տալիս հեղինակի վարպետությունը հուզիչ պատկերներ ստեղծելու մեջ:

Բայց վեպի հիմնական արժեքը, դա իրականության քննադատական վերաբերման մեջ է: Հատկապես հաջող է այն մասը, վորտեղ տրված է ապահարդանի և զատավարության նկարագիրը:

Տիգրան Կամսարականը սուր կերպով ծաղրում է բուրժուական ծախու լրագրերը, դպրոցի սխոլաստիկ մեթոդը, խմբագիրներին, բանաստեղծներին և իրավաբանների ստորաքարշությունները: Այս ամենը հիշեցնում են Պարոնյանին, հատկապես նրա «Մեծապատիվ մուրացկանները» ստեղծագործությունը: Այդ ամենը Տիգրան Կամսարականը չի տվել վոչնչացնող սարկազմով, այլ տվել է հումորի միջոցով, թերությունները վերացնելու նպատակով:

Տիգրան Կամսարականի «Վարժապետին աղջիկը» վեպի արժեքը քննադատական դեպիզմի մեջ է, տիրող հասարակական խավերի ստոր դոբներ, բուրժուական յերխտասարդության այլապես կողմերի մերկացման մեջ է:

Տիգրան Կամսարականն իր այդ վեպով հանդիսանում է արեւմտահայ ռեալիստական արձակի ամենաբնորոշ և ամենակարևոր դեմքերից մեկը: Տիգրան Կամսարականն արեւմտահայ ռեալիստական արձակի մեջ հանդիսանում է վորպես ռեալիստական վեպի խոշոր վարպետը:

Ա Ղ Բ Յ Ո Ւ Ր Ն Ե Ր

1. Ար. Արփիարյան «Նորավեպիկներ»:
2. Գր. Զոհրապ «Կյանքն ինչպես վոր է»:
3. Տիգ. Կամսարական «Վարժապետին աղջիկը»:

ՈԺԱՆԴԱԿ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Խմբագրութեամբ Տ. Կամսարականի «Շիրվանզադեն և իր գործը» հոգովածների ժողովածու:
2. Գր. Զոհրապ «Լուռ ցավեր» և «Խղձմտանքի ձայներ»:
3. Զիֆթե-Սարաֆ «Միամտի մը արկածները»:
4. Մոպսսան «Ճարպագունդ»:
5. Եմիլ Զոլա «Նանա»:
6. Շիրվանզադե «Արամբի»:

ԻՆՔՆԱՍՏՈՒԳՄԱՆ ՀԱՐՑԵՐ ՅԵՎ ՅՈՒՑՄՈՒՆՔՆԵՐ

1. Արեւմտահայ իրականության մեջ ինչպիսի տիրող հասարակական խավեր կային, յերբ հանդես յեկան արեւմտահայ ռեալիստները (ամիրանները և խոշոր առևտրական բուրժուազիան):

Դրա համար կարգալ առաջադրության առաջին մասը:

2. Արեւմտահայ իրականության մեջ մանր բուրժուազիան «եանաֆ» խաֆ ի՞նչ դրություն էր ապրում, յերբ հանդես յեկան Արփիարյանը, Զոհրապը և Կամսարականը:

3. Արեւմտահայ ռեալիստական արձակը վորպես բուրժուազիայի գրական ուղղությունը և այդ գրականության բնորոշ դեմքերը:

4. Ար. Արփիարյանը վորպես նովելիստական գրականության մեջ ռեալիզմի սկզբնավորողը: Կարգալ «Նորավեպիկներ»:

5. Ի՞նչ հիմնական խնդիրներ է դնում Արփիարյանն իր նովելաներում և ինչպիսի լուծում է տալիս դրանց:

6. Յուլյց տալ Արփիարյանի աշխարհայացքի կապը Գրիգոր Արծրունու հետ:

7. Արփիարյանի գրած պատմվածքներն արհեստավորների կյանքից («Խնդամուխիկ աղջիկը»):

8. Ի՞նչ նման կողմեր կան Արփիարյանի «Կարմիր ժամուց» և Բաֆֆու «Ջալալեդդին» ստեղծագործությունների միջև (համեմատել տեր-Հուսիկը Դալի-Բաբայի հետ):

9. Արփիարյանի ազդեցությունը հետագա նովելիստների վրա (Գ. Զոհրապ):

10. Գր. Զոհրապի կլասիկ նովելիստ լինելու ի՞նչ ցուցանիշներ կան:

11. Գրականությունը ժողովրդի կյանքի հայելու՝ Զոհրապի սկզբունքի հաջող կիրառումը մի շարք պատմվածքներում (կարգալ «Փոստաք» և «Ճիտին պարտքը» նովելաները):

12. Զոհրապի նովելաների մեջ վորն է հիմնական թեմատիկան (սեռի պրոբլեմը և այդ խնդրի բուրժուական մեկնաբանումը):

13. Զոհրապն ի՞նչպիսի ազդեցություն է կրել յեւրոպական գրականությունից (համեմատել «Փոստաք» Մոպսսանի «Ճարպագունդ» պատմվածքի հետ):

14. Ի՞նչ ազդեցություն է թողել Զոհրապը հետագա նովելիստների վրա (Զիֆթե-Սարաֆը և իր «Միամտի մը արկածները» նովելաների ժողովածուն):

15. Տիգրան Կամսարականը վորպես ռեալիստական խոշոր վեպի սկզբնավորող արևմտահայ գրականության մեջ:

16. Ի՞նչով բացատրել այն փոխադարձ համակրանքը, վոր կար Կամսարականի և Շիրվանզադեյի միջև:

17. Համեմատել «Վարժապետին աղջիկը» վեպը Շիրվանզադեյի «Արամբի» վեպի հետ:

18. Ի՞նչ դեպքում է Կամսարականի ռեալիզմը հասնում քննադատական ռեալիզմի աստիճանին:

19. Ի՞նչպես է տվել բուրժուական յերիտասարդի տիպերը (Արամ և Թորոս պեյլ):

Դրավոր ռեֆերատի ձևով պատասխանել այս խնդիրներին.

ա) Կնոջ խնդիրն Արփիարյանի նովելներում,

բ) Զոհրապի սկզբունքը—գրականությունը վորպես ժողովրդի կյանքի հայելի և այդ սկզբունքի հաջող կիրառումը մի շարք պատմվածքներում («Փոստալ», «Այրին», «Ճիտին պարտքը»):



Մտնադրեց Ս. ՄԱՍՅԱՆԻՆԱ

Մտնադրեց Ս. ՄԱՍՅԱՆԻՆԱ

Сдано в набор 13/III-1939 г.
Разрешено к печати 28/IV-1939 г.
3 печ. л. 145.400 тип. зн.

Главлит № 1902. Заказ № 708. Тираж 2000.
Типография „Красный Восток“. Баку, ул. Юного пионера, 84.

457

Институт повышения квалификации и заочного педобразования

Гурген Антонян

**ЗАПАДНОАРМЯНСКАЯ
РЕАЛИСТИЧЕСКАЯ ПРОЗА**

(на правах рукописи)

◆
Издание Наркомпроса АзССР
Баку—1939.

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0379277

63.050